

1926 6-8-1926

જામી ચોપડીનાં

૨૩૧૨૦

સુધરેલી રીત મુજબ
વર્તિકયુલર ટેકસ્ટ બુક્સ રીવિઝન
કમિટિએ તૈયાર કરેલી

ખીજ ચોપડીના અર્થ.

જેની અંદર અર્થ; કવિતાની સ્થમલ્યુતી; પાઠના
સવાલ; પાઠનો સાર; ભૂગણ; પાઠવાર અધરા
શબ્દો તથા જોડાજર; ઉમેદસની ફિલ; વગેરે.

અનાર—મેસર્સ સી. ડી શાહ એન્ડ કો.

અનારનું ટેકાણું—શાહપોર—સુરત.

પ્રસિદ્ધ કર્તા—C. M. Shah.

પ્રસિદ્ધ કવિના રેખાણું—શાહપોર—સુરત.

આ પુસ્તક સને ૧૯૨૬ માં રૂપ આ એક સુખ્ય
રજીસ્ટર કરાવ્યું છે.

જાપનાર—ગ્રાવિદ્ય ડાહ્યાભાઈ નાયક.

જાપવાનું ટેકાણું—શ્રી 'અનાવિલ અંધુ' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,
અસનપુરી બાગળ બાજવાળી પોળ—સુરત.

સને ૧૯૨૬] કિંમત રૂ. ૦-૪-૦ [સં. ૧૬૮૨

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૧૨૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ વાન મોચાના રસ

વિષય ગદ્ય : ૮૪૪ : ૬-૨૨૧

મસર્. સી. ડી. શાહ એન્ડ કા. પુન ૧૯ બીજી ચોપડીના અર્થ.

પાઠ ૧.

મેન=ટેબલ
સુથાર=લાકડાનું કામ
કરનાર
કડીઓ=છો છોટું કામ
કરનાર
મધમધે=પુશ્યોથી બહેક
બહેક થઇ રહે
પવન=વાનું વાનું
વાસ=સુગંધ; પીમળ

સાર—દરેક

તળાવ=જેની ચારે બાજુ
જમીન અને વચમાં
પાણી હોય તે
પહાડ=મોટો ડુંગર
પાધર=પુલ્લી જગા
ધર્મશાળા=મુસાફરોને
ઉતરવાની વગર ભાડાની
જગા
વટેમાર્ગ=મુસાફર
ઓસરી=ઓટલી
અજવાળું=સુરજ, દીવા
છશ્વરની ભડિત કરવી.

વગેરેનો પ્રકાશ
ધોર=ખીક લાગે તેવું
અગરમે=પ્રકાશ
ઉગ્રસ=ઝાંખું અજવાળું
સરજ્યાં=અનાવ્યાં
કળાવું=સમજાવું
પાડ=ઉપકાર; આભાર
યાદ=ફામ; સરત
ઉપકાર=પાડ; આભાર
ભડિત=ભજન

પાઠ ૨.

વર્ણન=હકીકત
ગવેયા=ગાયન કરનાર
મધુર=મીઠું
પંખેર=પક્ષી
ભ્રમર=ભમરો
સુલ્લાં=મુસલમાનો
નીમાળ; હોરાઓના
ધર્મચુર
સુલ્લાં=અનાજનો ઊમેલો

છોડ
અધકાર=અધાર
મુજ=મારા
પંખી=પાંખવાળું પ્રાણી;
પક્ષી
વન=જંગલ; રાન
વહાણું વાસું=સવાર થઇ
વીતી ગઇ=પૂરી થઇ
પૂર્વે=પૂર્વ દિશામાં
અગરમાટ=અળકાટ

ભાતભાતનાં=તરેહ
તરેહના
દીસે=જણાવ; દેખાવ
પાન=પાંદડાં; પાંતરા
કુકડા=મરઘા
મિના=એક જાતનું સુંદર
રાગતું પક્ષી
કુટડા=રૂપાળા; શોભીત
તેજ=પ્રકાશ
દીકું=ઝાંખું

મોહું કાળું થયું = દેખતા;	રૂંઠું = સાફ; ધણું	ઢારું = ચોપમાં જનવર;
ખંધ ચયા, સંતાંધ	ખાંગ = ખૂમ પાડીને	પથુ
ગયા	નિમાજ પઢવી તે;	ચારું = ખાવાનું
ખુણાખાંચા = ગશીકુંચી;	નિમાજ પઢવાને માટે	વેશી = વેલા
હુપી જગા	ખૂમ પાડવી તે	ખીસે = ફૂટે
ખોજે = શોધે	ચંદ્રતણો = ચંદ્રમાનો	નહિ બૂલ = બૂલ વમર
સકતજનો = મગતો	ઉદય થયો = જિગ્યો	તામ = તરતનાં ખીસેલાં
ધ્યાનધરે = ખાંખ મીચી	કમળ = કમળનું ફૂલ	ટોળે = ટોળાખંધ
પરમેશ્વરને જીએ	પત્ર = પાંખડી	વીરા = માધ
ગાન = ગાયન	ખોસે = ઉધાડે; ખીસે	મગન = ખુશી
ઢાતા = સખી; ઢાતાર	ઉમંગી = હોંસીલા	ખબુકરું = પ્રભુનું
દીયે = આપે	ધાય = દોડે; ગડે	ધ્યાન = ચિત્ત; મન

સવારની હકીકત.

સમજુતી—હે! મારા વહાલા દીકરા તું જીક, જંગલમાં પક્ષીઓ ખોસે છે. રાત પુરી થઇ ને સવાર પડી. પૂર્વ દિશામાં સુરજ ઊગવાની તૈયારી થવાથી અજવાળું થયું, તેથી જાત જાતનાં રંગો દેખાય છે અને ઝાડનાં પાંદડાં હાલે છે, માટે હે! મારા વહાલા દીકરા તું જીક જંગલમાં પક્ષીઓ ખોસે છે. [૧] મરઘાં કુકરેકૂક કરે છે, અને કાગડા કા કા કરે છે. શાંભિતા મેના, પોપટ અને મોર મીઠા બેલ બોલે છે. [ટેક ૨] સુરજના ઊગવાથી ચંદ્રમાનું અજવાળું ઝાંખું પડયું અને તારાનો પ્રકાશ દેખાતો ખંધ થયો; મતલબ કે તારા દેખાતા નથી. તેથી ચોર લોકો ઝાંખવાઇ ગયા અને સંતાંધ જવા માટે ગશીકુંચી શોધે છે. [ટેક ૩] મગત ઇશ્વરનું ધ્યાન ધરે છે, અને ગવૈયાઓ ગાયન ગાય છે. ઉદાર માણસો ધણું દાન આપે છે, અને સુલ્લાજી નિમાજ પઢવાને

માટે જૂમ પાડે છે. [ટક ૪] સુરજ ઊઘ્યો તેથી રાતનું અંધારું જતું રહ્યું, બમરો ગું ગું બવાજ કરી રહ્યો છે, અને કમળના ફૂલની પાંખડીઓ ખીસે છે. [ટક ૫] જેમ જેમ સુરજનું અજવાળું વધારે વધારે પડતુ જાય છે મતલબ કે જેમ જેમ દિવસ ચઢેતો જાય છે તેમ તેમ માણસો પણ વળગવાને હોંસીલા થાય છે. પક્ષીઓ આકાશમાં દોડે છે, અને ઢોરો ચારો શોધે છે. [ટક ૬] ઝાડ, વેલા, ફળ અને ફૂલ, બૂલ વગર એટલે નિયમસર ખીસે છે; ધણી પક્ષીઓ એકઠાં થઈને તાણું અનાજ ખાવાને માટે જાય છે. [ટક ૭] મા એમ કહે છે કે, હે બાઈ! તું ખુશી થઈને પરમેશ્વરનું નામ દઈને ઊઠ અને મન દઈને પાઠ વાંચ. [ટક ૮]

પાઠ ૩.

વરસ=વાર મહીના
ઋતુ=મોસમ; રત
મહીનો=ત્રીસ દિવસ
કારતક=હેંદુ વરસનો
પહેલો મહીનો
તહેવાર=આનંદના દિવસ
શિઆળો=ટાઠની મોસમ
હિડાડે છે=ચગાવે છે
હિનરાણુ=સંકાંત; સુરજનું
ઉત્તર તરફ જવું તે
જેત=ઋતુ; મોસમ

હોળી=ફાગણ સદ પુનેમ
સૂદ=અજવાળાડ; મહી
નાનું પહેલું પખવાડીઉ
વદ=અંધ રીડ; મહીનાનું
ખીજું પખવાડીઉ
પખવાડીઉ=પદર દિવસ
તિથિ=દિવસ
અમાસ=હિંદુ મહીનાનો
છેલ્લો દિવસ; જે દિવસે
ચંદ્ર ખીલકુલ ઊગેતો
નથી તે દિવસ
વજ્ર=લુગડાં

પ ખા=વીજણા
ચોમાસું=વરસાદની ઋતુ
અજેવ=રાખડી પાંધવાનો
દિવસ, શ્રાવણ સદ ૧૫
ફરીરા=રાખડી છોડવાને
દિવસ; આસો સદ ૧૦
દિવાળી=હિંદુ વરસના
છેલ્લો મહીનાનો છેલ્લો
દિવસ; આસો વદ
અમાસ
પર્વ=તહેવાર; આનંદનો
દિવસ

સવાલ—વરસની ઋતુ કેટલી ને તે કષ્ટ કષ્ટ? દરેક ઋતુ કેટલા, મહીનાની અને ને મહીના કયા કયા? વરસના મહીના કેટલા? મહીનાના

દિવસ કેટલા? મહીનાના પખવાડીઆ કેટલાં અને તે કયાં કયાં? પખવાડીઆના દિવસ કેટલા? મહીનામાં પુનેમ અને અમાસ કેટલી આવે? મહીનામાં બીજી તિથિઓ કય કય આવે અને કેટલીવાર આવે? શિઆળો, ઉનાળો, અને ચોમાસાને શેની મોસમ કહે છે? દરેક ઋતુમાં કયા કયા તહેવાર આવે છે અને તે કઈ તિથિએ આવે છે?

પાઠ ૪.	વનાર	રેશમી=રેશમનું બનાવેલું
ઝોળો=ધણું માણસો અને આડી ઘોડા વગેરેની ઠઠ	હાટ=દુકાન	શાશુ=એક જાતનો છોડ
ઝોડળઆઠમ=આવણુ વડ	કોપરાપાક=કોપરાનાં બનાવેલો પાક	એની છાલના દોરડાં તથા કપડાં બને છે
આડમ; જ-આપ્ટમી	મિઠાઈ=મરરી, પેડાવગેરે	સરૈયા=અત્તર, ગુલાબ-જળ, ધુપેલ વગેરે
કડકડના=અચીવાળાં	ખડકેલી=ગોઠવેલી	સુગંધી વેચનાર
જામજાધ=દોરતદાર	ખરાદી=સિંધાડા ઉપર ઘાટ ઉતારનાર	બહેકબહેક=મધમધ
કું=ગીરદી; બીડ	સામાન=ચીજો; વસ્તુઓ	લીલોમેવો=તાળાં પાકાં
વખુટા=જુદા	પલંગ=છત્રીવાળો કોચ	ફળ
દુકાન=માલ વેચવાનું	પારણુ=હાડિાળા જેવું	દ્રાક્ષ=દરાખ
ઠેકાણું	ઘોડીઉ	ચોગાન=ખુલ્લુ મેદાન
કંસારા=તાંબા પિત્તળનાં	કોચ=પ્રે બાજુએ તકી	મદારી=ખેલ કરનાર
વાસણુ બનાવનાર	આવાળો પલંગ	ખેલ=રમત
અને વેચનારા	કાપડીઆ=કાપડ વેચનાર	સિપાઈ=ચોકીદાર
તાંબુ=લાલ રંગની ધાતુ	મુતરાઉ=સુતરનું બનાવેલું	સવારો=ઘોડે બેસી દૂર-નાર સિપાઈ
પિત્તળ=તાંબુ અને જસ	મિનનુ=પેટાના વાળનું	પુઢી=ચકર
તની મેળવણીથી બનેલી ખીખા રંગની ધાતુ		
ખખડીઆ=મિઠાઈ બનાવનાર		

સવાલ-ગોઝળઆઠમના મેળામાં શું શું જોયું ?

પાઠ ૫	ધાટ=ઘલાળ; ઉપાય	છવ લખને નાડો=ખૂબ
નકારી=ખરાબ	રાસ=દોરડું	દોડયો
સોબત=સંગત	ઢગલે ઢગલા=ધણીબ	ફરીને=પાછળ
પટેલ=ગામનો ઉપરી	દોસ્ત=બાધબંધ; મિત્ર	દોલો=ધરપટો
વાડી=ફૂલ, ફળનાં ઝાડ	ફૂકડ=સારાં	ફળ=ફાલદો; લાભ
છોડવાળી જગા	પછવાડેથી=પાછળથી	કવિતાના અર્થ.
મઝા=મમત	રખેવાળ=સાચવનાર	અસર=લાગણી
શેખી=પતરાળ	સજ્જડ=જોરથી	સંગ=સોબત; સંગત
પારકાં=પરાયાં; બાંજનાં	ઝપાટો=સપાટો	રંગ=અસર; પાસ
માને=કબુલ કરે	થડ=ઝાડનો વચલો ગોળ	પ્રેમ=પ્યાર; હેત
આખરે=અંતે	બાગ	કામ=ઠેકાણું
ઝાંપો=કાંટાનો દરવાજો	અથડાયું=અફળાયું	ઠરશે=ઉભો રહેશે
આથે=દૂર	ચકરી=તમ્મર; ફેર	છુરો=નકારો; ખરાબ
ખાસાં=સારાં; મગ્નનાં	છુંદાધ=ચગદાધ	મે'તા=મહેતાળ
નિશાન=એધાણું	લોહીલુહાણું=લોહીથી	ભાગ્યશાળી=નસીબદાર
તાકોને=ધારીને	ખરડાએલું	વિધા=મલમ; બચુતર;
લૂમ=ઝુમખો	વાડીવાળો=વાડીનો ધણી	હુતર
તૂટી પડે=તીચે પડે	લપડાકો=તમાચા	

સોબત તેવી અસર.

સમજુતી-જેને જેવી સોબત તેવીજ અસર થાય; જેને જેવી સોબત તેવોજ પ્યાર તેનામાં આવે. (૧) જેને જેવી સોબત તેનાં જેવાંજ તે કામ કરશે. જેને જેવી સોબત તેવીજ જગાએ તે જમને ઉભો રહેશે. (૨) સારી સોબતથી સારો થશે, નકારી સોબતથી

નહારો થશે; સારા મહેતાજીની સોખતથી વિદ્યા બધું અને નસીબવાન થાય મતલબ કે સારા ગુણવાળા મહેતાજીના હાથ નીચે કેળવાય તો નસીબવાન થાય (૩)

સાર-નહારી સોખતથી તેની નહારી અસર આપણા પર થાય છે, માટે નહારા માણસની સોખત કરવી નહિ પણ સારા માણસની કરવી.

પાઠ ૬.	અરામ ટેવ; ખો	ઉતરી ગયો= સાધામાંથી ખસી ગયો
રખડેલ=રખડનો	પોળ=મોટી ખડકી	ભેંકડો તાણુતો હતો=
ખાતાં પીતાં હતાં=પૈસે	અટક્યાળાં=અડપલાં;	મોટે સાટે રાગ કાઢી
ટકે સુખી હતાં.	કાઠને ખોદું લાગે	રડતો હતો.
વયે=ઉમરે	એવું કર્યા કરવું તે	
પારજ રહ્યો નહિ=ધણી-	લડાઇ=વઢવાડ	હાડવેદ=ભાગેલુ હાડકું
જ થયો.	વંદી જશે=જગડી જશે	એસાડનાર વેદ
વધાઈ=વધામણી; ખૂશ	સીધુ ચાલવું=તોફાન	લેપ=ખરડ
ખખર	મસ્તી ન કરવી	આસડ વેસડ=દવા ને
આવારણા=દુખડાં	ખહાને=નામે	તેના ઉપાય
ફાઈ પગલું=ફાઈના	ચોટું=ખખર	વલે=દશા; ભુંડા હાલ
તરફથી જે પગલું	રઝળનો=રખડનો	ખો=આદત; અરામ ટેવ
ખાંધવામાં આવે છે તે	ટોળું=જથો	શિખામણુ=ફાયદાની
ભેટ=હનામ	મસ્તી=તોફાન	વાત; ખોશ
લાડીભે=લાડમાં ઉછરેલો,	લાતાલાતી=જાતચાલ	સુધરી ગયો=કુટેવ છોડી
લાડકવાયો	લાન=પાછલો પગ	દીધી
કુટેવ=નહારી આદત;	મારવો તે	

સાર-નિશાળનું નામ ફર્ષ રસ્તામાં રઝળવું નહિ, અને નહારાની સોખત કરવી નહિ.

પાઠ ૭.	જાતન=રક્ષણ; સંભાળ	ખેલવું=રમવું
જાકી=પોતાની મરજી	રખારી=દોર ચરાવનાર	કરેલ=કાઠી
પ્રમાણે ચાલનાર; જીદી	ઊંચી ગધ=ગીડી ગધ;	નાદાન=સમજણ વગરનું
વાછરડાં=ગામનાં બચ્ચાં	દૂધ દેતી બધ થઈ	સંભાળ=અરદાસ
લવારાં=બકરીનાં બચ્ચાં	જાળવતો=સાચવતો	સપડાઈ પડશે=હેરાન
પાડાં=બેસના બચ્ચાં	વિઆય=જણે	થશે; ફસાશે;
ગાડરા=ઘેટાનાં બચ્ચાં	ધણી=માલીક	જક=જીદ; હઠ
ચારો=ધાસ	સાચવણ=સંભાળ	લાગ=લાવ; તક
નીરતો=નાખતો	તકરાર=વઢવાડ; રકઝક	સટકી ગયું=છાનું માનું
ખાંધે=ખમે	શિકારી=શિકાર કરનાર	ન સી ગયું
ખેતર=અનાજ પાકે તે	અજાણ્યું=ઝોળાખાણ્યું	ઠેકવા=કુદકા મારવા
જગો	વગરનું	પાદર=ગામના ઝાંપા
ઝોક=બકરાં, ઘેટાં રાખવાનો વાડો	મોજ=મજા; આનંદ	બહારની જગા
છાંચે=શીળે; છાંચડે	અમાગીઉં=કમનસીબ	વગડો=જંગલ; રાન
વાંસળી=વાંસનું કાણું	પાઠ ૮.	કોતર=ચુકા; બખોલ
પાડી બનાવેલું વાજું	ગાંધનો=પુરી રાખતો	તરાપ=કુદકો; ફાળ
પાવે=પીસવો; સિસોટી	ચેત=ચુખ; મજા	બોડ=ચુકા; બખોલ
હુંક=ગરમી; આશરો	બંધીખાતું=કેદખાનું	કમોતે=વગરમોતે
	ચાંદની=ચંદ્રનું અજવાળું	

સાર—માખાપ, મહેતાજી વગેરે કાઈ સારી શિખામણ આપે તે મુજબ ચાલવું ને હઠ કરવી નહિ.

પાઠ ૯.	સહેજ સહેજમાં=જરા	છોડો=પાર; અંત
રિસાળ=રિસાઈ જાય	જરામાં	જાગ્યે=કદાચ
એવો	રોસ=ચુસ્તો; મિનજ	આડોશી પાડોશી=આસ

પાસના ધરના રહેનાર	પાડવી તે	વેદના=દુઃખ
ભાઈમાંડું=સગાંવહાલાં	ટેવ=આદત	મુદ્દલ=ખીલકુલ
જમણુ=જમવાનું	નકામો=અમથો	પસ્તાયો=દીકગીર થયો
ચીસ=ખીકથી ખૂમ	ઢોંગ=ફેલ	નડે=હેરાન કરે

સાર—જરા જરા વારમાં રિસાઈ જવું નહિ.

પાઠ ૧૦.	કરવા માંડી	યત = મહેનત
જાળ=કરોળીઆનું પડ;	માટ = મટે	ચગદાઈ = છુદાઈ; દયાઈ
જાળું; ફાદો	ફાવ્યો = પાર પાડ્યો	તળે = નીચે
ફરી ફરીને=વારે વારે	ધાટ = ઉપાય	મોત = મરણ
વિષે = બાબત	ભીડ્યો = હોસથી મંડ્યો	તજી = છોડી
વણુ = વગર	રજો	અનંત = ધણોજી
તૂટેલ = તૂટી ગયેલે	ધીરજ = સચ્ચરી	લાભ = ફાયદો
તાંતણે = તારે	નીરધાર = નકકી	પામે = મેળવે
મહેનત શરૂ કરી=મહેનત	ખંત = ચેટક; કાળજી	

ફરી ફરીને સારું કામ કરવા બાબત.

સમગ્રુતી—કરોળીઓ જાળ બનાવતાં બોંચ પર પડી જાય છે.

ત્યારે ગમરાય છે અને વગર તૂટેલા આખા તાર ઉપર ચઢવાને માટે ફરીથી જાય છે. (૧) કરોળીઓએ તાર ઉપર ચઢવાને માટે મહેનત કરવા માંડી; પણ તરત તે નીચે પડ્યો અને ઉપર ચઢવાના કોઈ ઉપાયમાં ફાવ્યો નહિ. (૨) એવી રીતે પડતો અને ચઢતો ફરી ફરીને બે ત્રણ વાર મંડ્યો રજો, તોપણ તેમાં ફાવ્યો નહિ, ત્યારે ફરીને ચઢવાને તૈયાર થયો. (૩) હિંમન રાખીને હિંમનથી છટ્ટીવાર ચઢવાને મંડ્યો; તેણે ધીરજ રાખી તેથી તે નક્કી જાળમાં જઈ પહોંચ્યો. (૪) જો કરોળીએ ફરી ફરીને કાળજીથી મહેનત નહિ કરી હોત

તો પગ તળે ધુણાઈને વગર મોતે મરી જત. (૫) એ પ્રમાણે કરાળી-
આતી પેઠે જો માણસો મનમાં કાળજી રાખીને આજસ કાઢી નાખીને
મહેનત કરે તો ઘણાજ ફાયદો થાય.

સાર-સાર કામ ફરી ફરીને ઉમંગથી કરવું.

પાઠ ૧૨.	વડા=મોટા	નગર ફેકી=જોઈ
અકલિલુ=એક જાતની	સરદાર=ઉપરી	પૂર જેસથી=ધણા
રમત	ધૂમી રહો=આમથી તેમ	જોરથી
કચ્છ=કાછડો; કચ્છો	ફરી રહો	ભૂલથાપ=ભૂલાવે।
ગઢ=કિલ્લો	દાવમાં=જાગમાં	શાખાશ=ધન્ય
સાર્થા=સોબતી	પિંતરા=ડગલાં; પગલાં	દાવ=રમત
લિલુ=સાથી		

સાર-શરીરની સાથે મન કળવાય એવી રમતો રમવી.

પાઠ ૧૨.	વચન=બોલ	કુટુંબ=વંશ; બોલાઈ
દઢ મનવાળો=પાકા વિ.	ખાતરી=મરોસો	છંછેડે=ફરકત કરે
આરવાળો	સુતું=વસ્તી વગરનું	પીક=વાંસો
ગેડીદડા=દડો અને તેને	માં ફેરવી=માં ચઢાવી	ઘાટ=આકાર
ફેંકવાની લાકડી	પીડા=પંચાત; દુઃખ	સોદામણી=શોભિતી
ડગલું=પગલું	મન ડગવા દીધું નહિ=	લપકાદાર=રોપવાળા
ફંગ જમ્યો=મગ્ન આવી	મરજી સુજળ કધું નહિ	કોરીને=કાણું પાડીને
પછી તો ધૂળ=પછી	પાઠ ૧૩.	દુભાવો=નારાજ કરો
કંઈ મગ્ન પડવાની	મધમાખી=મધ ખનાવ-	નુકસાન=મગાડ
નથી	નારી માખી	રવાડે=જહેજતથી
		નવાઈ=અચરજ

**સાર-કોઈનું લક્ષું કરીએ તો આપણું લક્ષું થાય, અને
કોઈનું જીવું કરીએ તો આપણું જીવું થાય.**

પાક ૧૪.	અંગેડી=પોક પાડવાનું	પસ્તાયો=દીલગીર થયો
ઝોસાળ=માના આપનું	બટ્ટી	વાંક=ચુનો; તકસીર
ધર; મામાનું ધર	ઉક્કટબેર=હોંસથી	સાળું=આપું
આંખ ટાઢી થઇ=સંતોષ થયો	ઠેસ=ઠોકર	હરખ=આનંદ
	હોંસબેર=ઉમંગથી	ઉતાવળ=ઠડપ

સાર—(૧) કોઈપણ કામ ઉતાવળથી કરવું નહિ. (૨) જેવું આપણું તેવું સામાનું સમજવું.

પાક ૧૫.	ખેંચતાણુ=ખેંચાખેચી	સુખયેન=મગ્ન
દીંગલી=નાની પુતળી	કાયર=હેરાન	શોન=દીલગીર
તખતો=આરસો	પજવે=દુઃખ દે	લાજ=આમર
ઝૂટવી લીધો=એકદમ	કુટી બદામ=ખોટીબદામ,	ધટે=ઝોછી થાય
ઝડપ મારી લઇ ગયો	નજવી કિંમત	નિ દે=ખોટું ખોટું ખોલે
સરી પડ્યો=સપરી ગયો	સહીઅરો=ખેનપણીએ	ખળવંતા=જોરાવર
ખરડ=ઝટ ભાંગી જાય	કટ્ટા=એક ખીખની સાથે	સદા=હંમેશાં
એવો	ખોલવું કે રમવું નહિ તે	લેશ=જરા
પછાડીએ=અફાળીએ	આપણુ=આપણે	કલેશ=કંકાસ
		કોપ=કોપ

હળીમળીને રહેવા વિષે.

સમજીતી—આપણે જાંતે જણુ બાઇ અને ખેન સંપીને હળીમળીને રસીએ તો સુખ થાય અને મગ્ન પડે. પણ જો લડીએ કે કળઝો કરીએ તો ઘણી દીલગીરી થાય. આમરે ઝોછી થાય, અને લોકો નડાડે ખોલે (૧) હે જોરાવર આપ પરમેશ્વર તુ અમને હંમેશાં સંપ આપ; (હળીમળીને રહેવાની યુદ્ધિ આપ) જેથી કરીને કોઇ દિવસ જરાપણુ કંકાસ થાય નહિ; ને અમારા દહાડા સુખમાં જાય (૨) ઊકરાં હળીમળીને રહેતાં હોય અને કોઇ દિવસ કોઇ લડે કે રહે

નહિ, તેઓ હળીમળીને રમે, જમે અને ગીતા ગાય; તેા મા ધણી ખુશી થાય. (૩) સાર-ભાઈ બેન સાથે સંખી ચાલવું.

પાઠ ૧૬.	ફેરવવા=મદલવા	ધીરા=શાંત
રામચંદ્રજી=અયોધ્યામાં	ફાંફા=ખોટી મહેનત	છાના=મુંગા
એ નામના રાજા થઈ	ગણકાર્યું=માન્યું	પ્રધાન=વજીર
ગયા તે. હિંદુ લોકો	ડસકાં=રડતાં રડતાં	કર્પણુ=આરસી
તેમને પરમેશ્વરનો અવ-	આયકા ખાવા તે	કશરથ=રામચંદ્રજીના
તાર માને છે	રોણુ=રડવાનું તોફાન	ખાપ
હ=છા=મરજી	ખીજવાયા=ગુરસે થયા	મહારાજા=મોટારાજા
ગભરાટ=ગભરામણુ	રડપર=રડવા પર	શ્રી=સારા; શોભાપમાન
છેવટે=આખરે	ગાદ=ખોળા	

સાર-અક્કલ વાપરી યુક્તિથી કામ કરવું.

પાઠ ૧૭.	છોકરી	કયા=રહેમ; મહેર
વગર વિચાર્યું=વિચાર	પેટે=પોતાને	ઉછેરીને=મોટું કરીને
વગરનું	ઓંધું આવતું=ખોટું	જન્મ થયો=અવતર્યો
બેડું=ધણીધણિઆણી	લાગતું	લોહીઆળું=લોહીવાળું
કચરો પુંજે=કચરો	પાપ=ખોટાં કામ	ગુરસો=રીસ
વગેરે	આધાર=આશરો;	બેડું=ગાગર ને ધડો
ખરવારી=નવરી થઈ	ભરોસો	કકડ=કુકડા
કથા=મશ્વર સંબંધી	સાર=મણું; કલ્યાણુ	ભાંગીતૂટી=સમજાય
વારતા	અંગણું=આરણુ આ-	નહિ તેવી
મળનું=પેદાશ થતી	ગળની જમીન	બોલી=મોલ
ગુજરાન=ગુજરો	તરફડતું=તરફડીઆં	મૂખ=મેવકુદ્
છોકરાંછીયાં=છોકરાં	મારતું	

પાપી=ચંડાળ; દુષ્ટ

અભાગણી=કમનસીબ

પુત્ર=છોકરો

જીવ=પ્રાણુ

વળે=કામ આવે

જાન=જીવ

વગર વિચાર્યું ન કરવા બાબત.

સમજુતી—જે માણસ વિચાર કર્યા વગર કામ કરે છે, તે પાછળથી દીલગીર થાય છે, જીવે, એવાં વગર વિચારનાં કામ કરવાથી ધણાના જીવ જાય છે. મરી જાય. (૧) સાર—ઉતાવળથી વગર વિચારે કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૧૮.

સંદેશો=ખબર

ખેડગતો=લગડાતો

દુઃખી=હેરાન

મદ્દ=માથરો

હું કાળું=ગરમ

ધરાળ=ભાતનું ઘાસ

છાપું=ચાલતા વખતની

ખબરનો છાપેલો

કામળ

છાપખાનાવાળા=છાપ-

ખાનાનો માલીક

ગોઠવણુ=ખંદોઅસ્ત

ગાડ=સંભાળ રાખનાર

સરનામું=ઠેકાણું

રટેશન=આગગાડી ઉભી

રાખવાનું મુકરર

ઠેકાણું

ખડખડાટ=અવાજ

સિસોટી=પીસવો

ડરનો=ખીતો

પંપાળી=હાથ ફેરવી

ડર=ખીક

નજીક=પાસે; સોડે

ઠરાવ=કરાર; થએલી વાત

ઝપાટાખંધ=દોડનો

ખબરદાર=હોશિયાર

આઠ કલાકમાં ૧૫ મિ-

નિટ બાકી=જાણ વાગે

સાર—(૧) દુઃખી પ્રાણીપર દયા રાખવી. (૨) જનાવરોને કેળવવાથી તેઓ માણસ જેવું કામ કરી શકે છે.

પાઠ ૧૯.

ઠેકાણી=હાથને વાળવાનો

વચ્ચે સંધિ

દીમણું=દીપ્તિ

માથું મારી=હિંમત કરી

છાતીવાળો=હિંમતવાન

ધરાયો=તરપત મયો

હડસેસો=ધકકો

વેગળા=દૂર

ખાડી=વળગાડી

પેટભરી=જોષ્ઠે તેટલા

સાર—(૧) ગરીબ માણસને મદદ કરવી. (૨) ઇશ્વરે આપણને બળ આપ્યું હોય તો તે ગરીબ માણસને મદદ કરવામાં વાપરવું.

પાઠ ૨૦.	દીકરી	ફરજ'દો=પર્યા; છોકરાં
ખલીફા=મહમદ પેગંબર	ચીતરામણ=ચિત્ર	લાડ=વહાલ
રના વારસ	તહેનાતમાં=ખીજમતમાં;	અદલા=ખુદા; પરમેશ્વર
પાદશાહ=મુસલમાન	હજુરમાં	ગુનો=વાંક; તકસીર
રામ	છોકરવાદી=નાદાની	માફ=ક્ષમા
ફરખાર=રોજકચેરી	કારણ=સખખ, મતલબ	દીલ=મન
દેખાવડો=રૂપાળો	નામદાર=પ્રખ્યાત;	દીલગીરી=નાખુશ
સુખો=સુખેદાર; સરદાર	નામીયો	ઓઢો=હકુમત; સત્તા
નીમણુંક=ગોઠવણ	ફરમાવશો=હકુમ કરશો	નીમ્યો=નીમણુંક કરી
હકુમ=આજ્ઞા	સમજુતી=સમજણ	કઠણ હેયાનો=દયા
ખાસ=જુદો; ખાનગી	માંએ ચઢેલો=વધારે	વગરનો
શાહજાદો=પાદશાહનો	ઓળખવાને લીધે ખીક	રફ કરે=ફેરવી નાખું
દીકરો	વગર બોલનાર	આરખ=અરખસ્તાનનો
શાહજાદી=પાદશાહની	અરજ=વિનંતી	રહેવાસી

સાર—માણસની રીતમાત ઉપરથી તેના ગુણની પરીક્ષા થાય છે.

પાઠ ૨૧.	આસપાસ=આજુબાજુ	ખાનારે જનવર
આધળો=જેને બે આંખે	કોહલાં=ફાડી ખાનારાં	ખોખારો=અવાજ
દેખાય નહિ તે	જનવર	આડે=અવળે
લંગડો=લુલો	વાધ=ફાડીખાનારે ચટા	કુવા=આશિષ; આશી-
હેકાહળીઆ=ખાડા ટેકરા	પટાવાળું જનવર	વાંદ
માળા=પક્ષીનાં ઘર	વરે=કુતરા જેવું ફાડી	ધોરી=મોટા; સરિયામ

સાર—એક ખીજને મદદ કરવી.

પાઠ ૨૨.	જગમાં થઇ બીજી નદી	લોભી=લાલસુ
પડકારો=એળો	કે સમુદ્રને મળે છે તે	તરાપ=કુદકો; છલંગ
ભાગોળ=દરવાજો; દર	કુદકો=છલંગ	ખોળ=શોષ; તપાસ
વાળ પાસેનો બળર	પૂલ=નદીપરથી જવા	પડાવી=ખુચવી; છીનવી
ભાગ=હિસ્સો	આવવાને આધેલો રસ્તો	દાનત બગાડી=પડાવી
પાર=કિનારો; કાંઠો	થાક=વિસામો; આરામ	લેવાની ઇચ્છા કરી
નદી=મીઠા પાણીનો રેસો	અદેખો=ખીજનું સાઈ	ગુમાવ્યું=ખોયું
પવત અથવા સરોવ-	જોઇ બળે એવો	તાકે=ધારે; વિચારે
રમાંથી નીકળી હળતી		

સાર—લોભ કરવો નહિ.

પાઠ ૨૩.	રોગ થાય છે તે	છુટું મૂકી દીધું=છોડી
ખરીદ ક્યું=વેચાતું લીધું	દરકાર=પરવા	દીધું
સંદેહ=વહેમ; શક	કાવકું=કાલું	અમડાથો=અડકાથો
હડખવા=કુતરા, કાઢકાં	ખયકું=કાપું	ભરોસો=વિશ્વાસ
વગેરેને એક જાતનો	ખામી=કમર	

સાર—આપણી આંખે ખરું દેખાયા છતાં ખીજ પર ભરોસો રાખી ચાલી ચાલવું નહિ.

પાઠ ૨૪.	વિના=વગર	ની વસ્તુ લેવી તે
લખોટો=મંજો	સળ=શિક્ષા	ચાર=છાની રીતે ખીજ-
છાનોમાનો=ગુપ્તગુપ્ત	ભૂલીશ=વીસરીશ	ની વસ્તુ લેનાર
બગાડયું=ખરાબ ક્યું	ચારી=છાની રીતે ખીજ	

પાઠ ૨૫.	હથિવાર	શાણો=કાલો
કુહાડી=લાકડા કાડવાનું	ભાવડો=મરદ; પુરૂષ	બહાદુર=જેરાવર

ધાવ=ધા	ણીમાં આમ તેમ	વહે=ખોસે
ભાળે=જુએ	ડોક્યાં કરતાં અને	માયુ હલાવી=ડોકુ
નીર=પાણી; જળ	તેની અંદર સમાઇ જતા	ધુણાવી; ના કહી
તાંહી=ત્યાં	સૂણી=સાંભળી	સંપત=દોલત
નિહાળ્યુ=જોયું	સાદ=અવાજ	મહેર=મહેરખાની, દયા
માહી=અદર; મા	ભલાં=દયાળુ	જગનાથ=જગતનો ધણી;
ડર્યો=ખીધો	દેવી માતા=દેવી	પરમેશ્વર
જૂલતાં ને સમાતા=પા-		

કુહાડી.

સમજૂતી—નાનો છોકરો આપની કુહાડી લઇ જોરાવર ડાહ્યો મરદ બન્યો ને જે કંઇ ચીજ જુએ તે ધા મારીને કાપે, એમ રમતો ગામને પાદરે તળાવ ઉપર ગયો. (૧) ત્યાં તળાવમાં માછલાએ જરા પાણી હલાવ્યું તેથી છોકરાએ પાણીની અંદર કંઈક જોયું તેથી છોકરો મનમાં ખીધો અને કુહાડી પાણીમાં પડી ગઇ, તે વખતે તે બહુ ધાંટો પાડીને રડ્યો. (૨) હંમેશાં પાણીમાં આમ તેમ ડોક્યા કરતાં અને સમાઇ જતાં એવાં દયાળુ દેવી માતા છોકરાનો અવાજ સાંભળીને પાણી ઉપર આવ્યાં. દેવી બોલી કે આ રૂપાની કુહાડી લે, પણ છોકરો કહે છે કે હે! માતા મારી કુહાડી એવી નથી (૩) ખીજી વખત સોનાની કુહાડી કાઢી લાવીને બતાવી ત્યારે માયું ધુણાવી ના કહીને છોકરો કહે છે કે એ પણ મારી નથી. મને તો મારી કુહાડી બહુ ગમે છે. માટે હે! દયાળુ માજી, તમે પાણીમાંથી મારી કુહાડી કાઢી આપો. (૪) દેવીએ કુહાડી કાઢી આપી, અને છોકરાં સાથે બોલ્યાં, છોકરાને કહ્યું કે તને સુખ અને દોલત મળજે ને પરમેશ્વરની મહેરખાની થજે. સારું-પારકી વસ્તુ પર લોભવું નહિ.

પાઠ ૨૬.	ખૂંપસુરત=દેખાવડો	મુખમે=ઘેર
ભરપુર=મહેલો	હેત=પ્યાર; વહાલ	હેયું ભરાઇ આવ્યું=
પૈસે ટકે ખાલી=ગરીબ;	દેશાવર=પરદેશ	રડવું આવ્યું
પૈસા વગરનો	કપરા=અધરા; સખત	પંપાળતા=હાથ ફેરવત
હાલત=દશા	ભાચાર=નાચાર	ખરદાસ=ચાકરી
ખૂટી ગયુ=ઓછું થયું	મૂલ=કિંમત	પરવડે=ખોળે; પાલવે
સાર=દરેક માણસે	ચોતાના પ્રાણી પર	ધણીજ પ્યાર રાખવો
અને જરા પણ દુઃખ	દેવું નહિ.	
પાઠ ૨૭	લજબુ=શરમાવું	વગવી=ઓળંગી
ઝરો=પાણીનો વહેજો	શરીર=ડીલ	વખોડતુ=ચિકારતું
ભરાવ=દેખાવ	લલકારવું=લહેકારીને	મોઢી પડયું હતુ=રાજી
આંખ=નજર	બોલવું	થયુ હતું
નારાજ=નાખુશ	ચમકી=ચોકા	ફસાવી દીધુ=દુઃખમાં
ખડખડવુ=મનમાં બોલવું	પારખી=શિકારી	નાખ્યું
સાર=કોઇપણ	ચીજને વગર વિચારે વખોડતી કે વખાણવી નહિ.	કેડો=પૂંઠ
પાઠ ૨૮.	ખચકાં=ડાકાં	જગાએ બેસી ઘાટ
શિઆળ=શિયાળવાં	રંગરેજ=રંગારો	ઘડે છે તે જગા
શહેર=જેમાં છોખંધને	જરદી=પીળા	ભટ્ટી=મોટો ચુલો
હારખંધ ધરો હોય	પાસ=અસર	ધગધગતા=ધણીજ ઉના
અને સારાં સારાં	આંગણે=આરણે	નકલ=ખીજતું જોઈને
બજારો હોય તે.	કોઠ=પેઢી; લુહાર જે	કરવું તે; કોપી
સાર=કોઇની	ખોટી નફલ કરવી નહિ.	
પાઠ ૨૯.	ધી=તાવેલું આખણ	ધર
ભરો=જમણવાર; નાત	પિઅર=ઘેરીના આપતું	મણુ=૪૦ શેર

ટાંકણે = ટાંકણે; અવસરે	લેખવે = ગણે	રંક = ગરીબ
મળાપ = મુલાકાત	ઝોલે ભાવે = ધણી કિંમ-	ભારેખમ = ભારખોજ-
અડભડી = ભડી	તથી	વાળા
રૂડયું ખડયું = જવલ્લેજ	ખપ = જરૂર	માન = આખર; ઇજ્જત

સાર-ભારેખમ થઇ ખુણે ખેરી રહીએ, તે કરતાં બહાર પડી બધાના ઉપયોગમાં આવવું એ સાર છે, એમ કરવાથી વગર માગે માન મળે છે.

પાઠ ૩૦.	તરાપ = છસંગ	ડંકો = લડાઇનું વાજીંગ;
કુંવર = રાજાનો છોકરો	ઠેકાવી = ઠેકડો મરાવી	નોખત
આપકર્મી = આપની કમાઇ	સેના = લશ્કર	નિશાન = ખજા; વાવટા
ખાનાર	હિપરી = સરદાર	દુશ્મન = શત્રુ
આપકર્મી = પોતાની	હિંમત = હામ	ફાજ = લશ્કર; સેના
કમાઇ ખાનાર	લૂણુ = મીઠું; અનાજ	તક = ફાવ
રાજપાટ = રાજગાદી	ફતેહ = જીત	સરદાર = હિપરી
તીર્થ = પવિત્ર જગો	પ્રાર્થના = માગણી	નાસમાગ = નાસાનાસ
ધન = દાંભત	તડંગધુમ = ડંકો વગાડતાં	કુંવરી = રાજાની છોકરી
જ્ઞાની = માઇની વડુ	તેમાંથી નીકળતો	બહાદુરી = હોશિયારી
જાતન = જન્મજૂમિ	અવાજ	વરમાળ = વરને કન્યા જે
એર્થોતી = એકદમ		માળા પહેરાવે છે તે

સાર-જાતે પેદા કરી ખાવાની ઇચ્છા રાખવી.

પાઠ ૩૧.	ધાસચારો = ધાસ વગેરે	ખાખોચીડ = પાણી ભરા-
ફેડકો = ચોપણું પાણી	લહેર = સપાટો	એલો નાનો ખાડો
તથા જમીન પર રહે-	તડુકતો તડુકતો = મહેકાતો	જીવ = પ્રાણુ
નાર પ્રાણી	ચાલ ચાલતો	અઢાઈ = કોઈ વખાણુ કરે

તેમ ચઢે તેવી	બેટા = દીકરા	મસત = જીદ; હડ
કુલાવી = મોટું કરી	બોલ = શબ્દ	ગળ = શક્તિ
		ઉપરાંત = વધારે

સાર-ગળ ઉપરાંત કામ કરે તો મરે, નહિ તો માંદો પડે.
માટે ગળ ઉપરાંત કામ કરવું નહિ.

પાઠ ૩૨.	ખાદી = મહુ લુગડું; દોટી	વાનો ધંધો કરનાર
ભિખારી = ભીખમાગનાર	વાત = વીગત	જેમ તેમ = ગમે તેમ
જાળાવડી = નાનું તળાવ	મસમલ = ઝીણું સુનારક	બેદરકાર = મેપરવા; ગરજ
જીપસી = ખસી; સરી	કપડું	વમરનો
મૂજબો = કાંપતો; થર-થરતો	બહારો = પસીનો	કસ = કેંસ
	સાહુકાર = રૂપિયા ધીર-	જાતે = પોતે

સાર-કપડાં મેલાં પહેરવાં નહિ, કપડાં ગમે તેમ પહેર્યાં નહિ, કસ કે બોરીયાં છુટાં ન રાખવાં. ટોપી બરાબર ધાલવી.

પાઠ ૩૩.	ઢારીને = ઢાંકીને	ધહેળો = નાની નદી
બ્રાહ્મણ = હિંદુની જાતી	ઝી = ખેરી	સોસો = શીલા; પત્થર
જાત	પગલાં = પગનાં તળીયાં-	ધોખી = ઝુગડાં ધોવાનો
ગણેલા = અનુભવ મેળ-	નો આકાર	ધંધો કરનાર
વેલા	અંગુડીઆ = પગને અંગુ-	ધોખણ = ધોખીની બાયડી
સારો = લાયક	ઠે પહેરવાનું ધરેણું	રાજમારગ = મોટો રસ્તો
ધંધો રોજમાર = વેપાર	જોડવાં = પગને અંગુઠે	કુંકડું = પાસે; નજીક
વણુજ	તથા તેની જોડેની	છિક નજીક = ધણુજ પાસે
જોડતો = સંકળો; નાલમ	આંગળીએ પહેરવાનું	ખંતીલા = કાળજીવાળા
પડતો	રૂપાનું ધરેણું; વેદ	જેળવ્યા = પેદા કરીધા
દેશાવર = પરદેશી; બીજો દેશ	નિશાની = એધાણી	

સાર—ધ્યાન રાખી જોવાની અને તે ઉપર વિચાર કરવાની ટેવ રાખવી.

પાઠ ૩૪.	ધાટ = પહાડ ઉપર ચઢવા	રંગ = શોભા
મહિમા = મોટાઈ	હિતરવાનો રસ્તો;	મેદાન = ખુલ્લી લાંબી
જગપતિ = જગતનો ધણી;	ઓવારો	પહોળી જગા; યોગાન
પરમેશ્વર	રળિઆમણી = શોભિતી	તરતાં = પાણી ઉપર રહેત
જગ = દુનિયા	વાટ = રસ્તો	મહોં = માં
રચી = બનાવી	રીતળ = ઠંડો	આંખડી = આંખ
રચના = બનાવટ; ગોઠવણ	સાર = સારી	ચાવણું = ખાવાનું; ખોરાક
નવરંગી = તરેહ તરેહના	સૂર્ય = સુરજ	સાથ = સાથે
રંગના	વરસાદ = મેહ; મેઘ	કળા = હીકમત; શુકિત
તરુપાન = ઝાડનાં પાંદડાં	જૂજતાં = લટકતાં	કળી શકાય નહિ = સમજ
પા'ડ = પહાડ	મધુર = કાનને સારું લાગે	શકાય નહિ
કરાડ = કરાડા; શુદ્ધ	એવું; મીઠું	સરજી = પેદા કરી
શિંધુ = ફરીઓ; સમુદ્ર	નાદ = અવાજ; સાદ	સરજનહાર = પેદાકરનાર;
સરિતા = નદી	કળા = તેજ; અજવાળું	પરમેશ્વર

પાઠ ૩૪ પરમેશ્વરની મોટાઈ.

સમજ્યુતી—જગતના બનાવનાર પરમેશ્વરે આ દુનિયામાં ધણીજ સારી બનાવટ કરી છે, તેણે આ દુનિયામાં નાના મોટા એમ ઘણી જાતના જીવો બનાવ્યા છે. (૧) તરેહવાર રંગના ખીલતા ફૂલો, માથન ગાતાં પક્ષીઓ, અને સારા રંગવડે શોભતાં ઝાડનાં પાંદડાં, તથા પક્ષીની પાંખો તેણે બનાવ્યાં છે. (૨) પરમેશ્વરે મોટા પહાડો, કરાડા, ફરીઆ, નદી, પહાડમાંથી જવા આવવાના રસ્તા, શહેર અને જંગલના રસ્તાની આ શોભિતી બનાવટ બનાવી છે. (૩) શિઆળામાં ઠંડો પવન સારી ઠંડક આપે છે, અને હનાળામાં સુરજનો તાપ નક્કી ધણી

પડે છે. (૪) ચોમાસાની ઋતુમાં વરસાદ વરસે છે, ઝાડો પર ફળો લટકતા દેખાય છે, અને મોરનો મીઠો અવાજ સંભળાય છે. (૫) અજવાળીઆમાં ચંદ્રનું અજવાળું આનંદ આપે છે, અને અંધારીઆમાં તારાના પ્રકાશનો રંગ શોભિતો દેખાય છે. (૬) રમવાને અને મોજ ભોગવવાને માટે મોટાં મેદાનો બનાવ્યાં છે. વળી પાણીમાંના વેલા અને તેનાં પાંદડાં કેવાં તરે છે ! (૭) હે પરમેશ્વર ! તેં જોવાને માટે આંખ આપી છે, સાંભળવાને માટે કાન આપ્યા છે, અને બોલવાને માટે જીભ આપી એ સારું ક્યું છે. (૮) વળી દાંત આપ્યા તેની સાથે ખોરાક આપીને બહુ ઉપકાર કર્યો છે; હે ! પેલા કરનાર પરમેશ્વર તેં જીવિત કરી છે તે સમજી શકાય તેમ નથી. (૯) સાર-પરમેશ્વરે આજુસ જાતના સુખને માટે દુનિયામાં બધી વસ્તુઓ બનાવી છે, માટે તેનો પાડ વાળવા દરેકજ તેની બક્તિ કરવી.

પાઠ ૩૫.

વિજ્ઞાન=જ્ઞાના પહેળા
છજેલ=છવાઇ રહેલી
તંબુ=કપડાનું ઘર
તાડ=સૌમી ઉંચું ઝાડ
કેળ=ફેળાનું ઝાડ
પલ્લવ=પાંદડાં
વનસ્પતિ=ઝાડ, છોડ,
વેલા વગેરે
ધરી=પહેરી

રહેણાંચ=શોભે
કાપલ=કાળા રંગનું
મધુર રાગનું પક્ષી
કમોલ=મળ; આનંદ
તીતર=તીણા રાગનું
પક્ષી
વિશેષ=વધારે
જેશ=સરસ;સારી રીતે
કેસુડો=ખાખરના ફૂલનો
ઘોળી=હલાવીને;
મેળવીને

ધુવારા=પાણી ઉંચું
ઉરાડવા માટે બના-
વેલો ઘાટ
નવરંગ=તરેહ તરેહના
રંગ
અપાર=બહુજ
મોર=આંખાનાં ફૂલ
કોર=બાજુ
ચાંદની=ચંદ્રમાનું
અજવાળું

પાઠ ૩૫. પાનખર ઋતુ (વસંત ઋતુ)

અમલુતી—મોટા વડના ઝાડ પર પથરાએલા વેલા તે જાણે

તંબુ ઉભો કર્યો હોયની ! એવું દેખાય છે. તંબુ પર જેમ ધળ, વાવટા ફરકતા હોય તેમ, કેળ, નાળિયેરી અને તાડનાં ઝાડ તે ધળ ને વાવટા જેવા જણાય છે. (૧) ઝાડનાં પીળાં અને પાકાં પાંદડાં હોય તે ખરીને જમીન પર પડે છે, પછી ઝાડને નવાં પાંદડાં આવે છે તેથી ઝાડ શોભિતાં દેખાય છે. (૨) વસંત ઋતુમાં જ્યુનાં પાંદડાં પાકાં થવાથી ખરી પડે છે અને તેને બદલે નવાં પાંદડાં ફૂટી નીકળે છે. કાયલ મધુર શબ્દ બોલે છે; તીતર, કપુતર અને બીજાં ધણાં પક્ષીઓ સારા રાગથી ગાય છે, અને સારી રીતે નાચે છે. (૩) લોકો કેસુડાનાં ફૂલનો કેસુડો રંગ ઘોળીને હોળી રમે છે, એટલે રંગની એક બીજા પર પીચકારી મારે છે. બાગમાં ડુવારા ઉરાડે છે, અને બગીચા તથા ચોકમાં પાણી છાંટે છે. મનલય કે પાણીનો છંટકાવ કરે છે. (૪) ભમરાઓ ગું ગું અવાજ કરે છે, અને ઝાડો પર ધણા તરેહવાર રંગો દેખાય છે; આંખા ઉપર મોર આવવાથી તે શોભે છે, અને ચોતરફ ચાંદની શોભી રહી છે. (૫) માણસો લહેજતથી-ખુશીથી શીખંડ ખાય છે અને ઠંડું પાણી પીએ છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ તરફના પવનથી શરીર સુખી થાય છે. (કારણ પશ્ચિમ અને દક્ષિણમાં દરીઓ હોવાથી પવન ઠંડો આવે છે.)

પાઠ ૩૬.

ટેકરા=જમીન વધીને
ઉંચી થઇ હોય તે
પડછાયો=ઝોળો
ઝોળો=પડછાયો
ખીંડ=વાંસો
હિમમણી=પૂર્વ; સુરજ
જે દિશામાં જાય છે તે

આયમણી=પશ્ચિમ;
સુરજ જે દિશામાં
આયમે છે તે
ઉત્તર દિશા=પૂર્વ દિશા
તરફ મોં કરી ઉભા
રહેતાં જેણી ગમ ડાખે
હાથ આવે તે
દક્ષિણ દિશા=પૂર્વ દિશા

તરફ મોં કરી ઉભા
રહેતાં જેણી તરફ
જમણો હાથ આવે તે
ઉત્તર દિશામાં આકાશમાં
જે તારો એકની એકજ
જગાએ ઝીણો જગતો
દેખાય છે તેને ધ્રુવનો
તારો કહે છે.

સવાલ—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? પડ-છાયો સુરજથી કઈ દિશામાં હોય ? લાંબામાં લાંબો અને ટુંકામાં ટુંકો પડછાયો કયારે હોય ? ઉત્તર દિશા શી રીતે ઓળખવી ? દહાડે દિશાઓ શા ઉપરથી ઓળખી શકાય ? રાત્રે દિશા શા ઉપરથી ઓળખી શકાય ? સામસામી દિશાઓ ગણાવો.

પાઠ ૩૭.	મથાળે=ટાચે	જેટલી જગા
એસતું વર્ષ=કારતક	કુટ=માર ઈંચ; અડધો	મન્યમાં=વચમાં
સદ્ ૧	ગજ	પગથીઉ=નાની ઓસરી
હાંડી=પંખાની હાથમાં	લ બાધ=લાંબાપણું	થોર=થુનેરીઆ
પકડવાની લાકડી	પહોળાઈ=પહોળાપાણું	કરા=ભોંત; દિવાલ
માપ=મરતર	ઈંચ=નસુ; સવાકા	

સવાલ—નકશામાં ઉત્તર દિશા કયાં હોય છે ? ઉત્તરની સામે કઈ દિશા ? પૂર્વ ને પશ્ચિમ દિશા શી રીતે ઓળખવી ? નિશાળને નકશો શી રીતે કાઢશો ?

પાઠ ૩૮.	નિશાન=એધાણું	તે જગા
ધોરી=સરિયામ	સમજ=સમજણ; જ્ઞાન	ગોચર=ગાયને ચરવાની
આગગાડી=વરળથી	એતર=અરાજ પાકે છે	જગા
ચાલતી ગાડી		

સવાલ—રસ્તો ખતાવવાને ખેવડી લીટી શા માટે દોરવી ? નહીં કેણી તરફ વહે ?

પાઠ ૩૯.	પોપડો=દોરને ચરવાની	ઝાડધણું હોયએવી વાડી
વમઝામાં=ઉજળડ	જગા; ચરો; ખીડ	નિચાણમાં=ઢંગતી
જગામાં	આંખાવાડી=આંખાના	જગામાં

ઠાળ=ઢોળાવ

ઢહેર=દેવળ

કાંઠે=કિનારે

લાઠું=કાંઠાપરની ખેડવા

લાયક જગા

વહેણુ=રેલો; પ્રવાહ

ચાલાક=ચંચળ

પાર=કાંઠો; કિનારો

પાળ=કોરણુ

ડાંગર=ભાત

મસ=ધણુ

ધજ્ઞાન=ઉત્તર અને પૂર્વ

દિશા વચ્ચેનો ખુણો

નજરે પડ્યા=દેખાયા

જીગમ=સહેલું

સવાલ—પવન કંઈ દિશા તરફ વાતો હતો તે શા ઉપરથી કહ્યું ?

ટાટો પવન લાગવાનું કારણુ શું ? તળાવ કોને કહેવું ? નદીને કેટલા કાંઠા હોય અને તે કયા કયા ? જમણો અને ડાબો કાંઠો શી રીતે જણી શકાય ? નદી શા કામમાં આવે ? જ.—ત્રીજી ચોપડીના ૪૦ મા પાઠની કવિતા વાંચો. ખુગા કેટલા છે અને તે કયા કયા ? કંઈ કંઈ દિશાઓની વચ્ચે ખુણા હોય નહિ ?

પાઠ ૪૦.

વાળુ=રાતનું જમવાનું

ગમ્યુ=ગોઠ્યુ

ચોરો=સરકારી ઉતારાનું

મકાન

મુખી=પટેલ; ગામનો

ઉપરી

ગંધ=ખરાબ વાસ

ખંદોળસ્ત=ગોઠવણુ

હવાલદાર=પટેલના

તાબાનો સિપાઈ

મામલતદાર=તાલુકાનો

ઉપરી અમલદાર;

પટેલ તલાટીનો ઉપરી

ભરાણુ=પટેલ તલાટીએ

ખેડત પાસેથી મહે-

સુલના રૂપીઆ લઈ

એકઠા કર્યા હોય તે

તલાટી=ગામની વસુલાત

ઉધરાવનાર

રાવણીઓ=વરતણીઓ

તાલુકો=ધણું ગામ

મળીને થયેલો તે

તાલુકો=મુખ્ય કચેરીએ

હુંડી=રૂપીઆ મળવાનો

કાગળ; મનીઓર્ડર

માસ્તર સાહેબ=પોસ્ટ

માસ્તર

ટપાલી=કાગળ વહેચનાર

ગેરહાજર=હાજર નહિતે

માંદો=ખિમાર; રોગી

હાકતર=અગ્રેજ દવા

જાણનાર

સવાલ—ચોરો એટલે શું ? મુખી, તલાટી, પોસ્ટ માસ્તર,

હાકતર એ દરેકનાં કામ સમજાવો.

પાઠ ૪૧.

સોનેરી=સોનાના રંગ

જેવો; પીળો

ખેડુન=ખેતીનું કામ

કરનાર

હજીન=જમીન ખેડવાનું

ઓખર

અંગારા=સજગતા

કાયલા

ચળકતો=ઝળકતો

ઠાતણપાણી=ઠાંત સાફ

કરવા તથા મોટું

ધોવું તે

ઝાડીને=ઝપટીને

ખેરાક=ખાવાની ચીજો

તાજી=તરત રી

લહેર=સપાટા

ધંધો=રોજગાર; વેપાર

જન=માણસ

નમતો=આથમતો

ધોંધાટ=અવાજ

સવાલ—સુરજ ઊગતા પહેલાં પૂર્વ દિશામાં વાદળ અને વાદળોની કોરો કેવી જણાય છે? અજવાળું શેમાંથી આવે છે? સવાર થઈ શાથી જણાય છે? સવારમાં માણસ, પશુ, પક્ષી શું કરે છે? છોકરાઓએ પાઠ ક્યારે કરવો જોઈએ? સાંજ પડી ક્યારે કહેવાય? સુરજ ઊગતાં પહેલાં અને આથમ્યા પછી થોડું અજવાળું રહે છે તેને શું કહે છે? (જ. ઝળઝળીઈ) સાંજના દેખાવાની વાત કહો.

પાઠ ૪૨.

વાતો=કુ કાતો

જોરથી=ઝડપથી

ઠરી નય છે=ઠંઠા પડી

નય છે

ટિકિટ=દાખલ થવાની

ચિટ્ટી

ગુંગળામ=ગભરામ

જપાટો=સપાટો

તોફાન=પવનનું બહુ

જોરથી વાવું તે

હિચલી=ગબડી; ફેરવામ

મૂળમાંથી=જડમાંથી

ભૂરવાડ=ધેરો; બકરાં

ચરાવનાર

ખસડી=ખેચી

ધાન્ય=અનાજ

વહાણો=મોટી હોડીઓ

અકળામણુ=ગભરામણુ

વાદળો=વરાળનો જથ્થો

સવાલ—હવા ક્યાં ક્યાં હોય છે? બધેજ હવા છે એ સાબીત કરી બતાવો. હવાની જરૂર કોને છે? હવા ન હોય તો શું થાય? પવન એટલે શું? હવા ને પવનમાં શે ફેર છે? પવનનું તોફાન ક્યારે થાય? પવનથી ચતા ફાયદા એરફાયદા ગણાવો.

સાર-હવા વગર પ્રાણી જીવી શકે નહિ, માટે હવાળુ પરમેશ્વરે તે બધે ઠેકાણે ભરી રાખી છે.

પાઠ ૪૩.	નિર્દય=હવા વગરનો	તળીલ=નીચેનો ભાગ
દુઃખ = વીટંભણા	કંઠ્યુ=સખત	જંતુ=જીણા જીવકાં
ચુરો=બુકો	ગાંગડો=ગદ્દો	વેહ=છિદ્ર; કાણાં
કથુ=રજકથુ	ઝાંખો=તેજ વગરનો	થર=પડ
હુટા=જુદાં	કહેણી=કહેતી; કહેવત	ચાંચવો=જમીન ખોદ-
અક્ષરો=હરફો; હસ્તકો	જ-મ=પેદાસ	વાનું ઓગર; તીકમ
પીગળતો=રસ થતો	હરીઓ=સાગર; સમુદ્ર	હુકીકત=ચાત

સવાસ-ચાકનો કેમ સહેલાઈથી લુકો થઈ શકે છે ? ચાક પોચો છે તેથી શા ઉપયોગમાં આવે છે ? ચાકને ભદૂંમાં નાખે તો શું બને છે ? ચુનો શું કામમાં આવે ? ચાક પાણીમાં ઓગળે કે નહિ ? પાણીમાં ઓગળે એવા પદાર્થના નામ દો. જે પદાર્થ પાણીમાં ઓગળી જાય તે પદાર્થ કેવા કહેવાય ? જ, દ્રાવ્ય. ન ઓગળે તે કેવા કહેવાય ? જ, અદ્રાવ્ય. ચાકમાં કેવો ગુણ છે કે જેથી તે પાણી ચૂસે છે ? જ, છિદ્રાળુ. ખીજ કયા કયા પદાર્થો પાણી ચૂસે છે ? છિદ્રાળુ પદાર્થનાં નામ દો. ચાક દેરતામાં પીગળી જાય કે નહિ ? દેવતામાં ન પીગળે એવા પદાર્થના નામ દો. ઓગળવું અને પીગળવું એમાં ફેર શું ? ચાકને ભાંચ પર પછાડીએ તો શું થાય ? ચાકમાં કયો ગુણ છે કે જેથી તેને પછાડવાથી ભાંગી જાય છે ? જ, બરડ. બરડ ગુણવાળી ચીજોના નામ દો. ચાક શી રીતે બને છે ? જે પદાર્થ જમીનમાંથી નીકળે તે કેવા કહેવાય ? જ, ખનીજ. ખનીજ પદાર્થનાં નામ દો. ચાકનો ઉપયોગ કહો.

પાઠ ૪૪.	ગાળીને=રસ કરીને	ખાટી=ખટાશવાળી
ટીપે=ધડે	કાતર=કાચવાતું ઓગર	ઢેરી=ઢેરવાળો
પતરાં=ધાતુને ટીપીને	ચંબુ=શિરોધ	સિકકા=ચલણી નાણું
અથવા રસ કરી લાંબા	નાળયાં=નળી	ટંકશાળ=સિકકા પાડ-
ઓઢા બનાવે છે તે	કચરોટ=મોટી માળી	વાની જગા

સવાલ-તાંબા પિત્તળનાં વાસણુ બનાવનાર તથા વેચનારને શું કહે છે ? સુધાર, લુહાર, કુંભાર, સોના શેના ઘાટ બનાવે છે ? તાંબું ક્યાંથી નીકળે ? એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? તાંબાનાં ગુણુ કહો. તાંબાનાં ક્યાં ક્યાં વાસણુ બને છે ? તમારા ઘરમાં તાંબાના જે જે વાસણુ હોય તે ગણાવો. તાંબાના કાટને શું કહે છે ? તેના રંગ કેવો હોય છે ? તે ખાધામાં આવે તો શું થાય ? તાંબા પર કાટ શી શી રીતે ચઢે છે ? તાંબાના વાસણુ પર કાટ ન ચઢે માટે શું કરે છે ? કલાઇતો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબાના કયા સિકકા બને છે ? ટકશાળ એટલે શું ? તાંબાનો ઉપયોગ કય કય ધાતુ બનાવવામાં થાય છે ?

પાઠ ૪૫.	ઓગળીને=રસ થઇને	વાસણુ; ચંબુ
ખાણુ=જમીનમાંથી ધાતુ	મળગરાં=મડવાં; જોના	કાટ=કાટ
વગેરે કાઢવા માટે	વડે ખારણું ઉધડે	કલાઇ=કાખા સફેદ
ખોદેલો ખાડો	દેવાય તે	રગની ધાતુ
ઈનામ=પ્રશસ્તિ આપતું	તાસકો=ઢાંકણું	માંજેલાં=ધસીને સાફ
તે; ભેટ	પવાલી=લાંબું પીપ	કરેલાં
ઝળવણી=ભેગ	શિરોધ=સાંકડા મોઢાતું	સરતું=સોંધું

સાર-ધાતુમાં કયા કયા ગુણુ હોય છે ? ધાતુઓ ક્યાંથી નીકળે છે ? ધાતુ એ કેવો પદાર્થ કહેવાય ? પિત્તળ શી રીતે બનાવે ? પિત્તળનો રંગ કેવો હોય છે ? જસતનો રંગ કેવો હોય છે ? તાંબું ને

પિત્તળ એમાં કંઠણુ કોણુ ? શા માટે પિત્તળ વધારે કંઠણુ ? પિત્તળનું શું શું અને છે ? તમારા ઘરમાં પિત્તળનાં વાસણુ હોય તેનાં નામ દો. પિત્તળ ઉપર કાટ ચઢે છે કે નહિ ? પિત્તળના વાસણુને કલાધ કરાવવાનું કારણુ શું ? તાંબુ અને પિત્તળ એમાં જલદી કોણુ કટાય ? આંખું કયું વહેલું પડે ? તાંબા અને પિત્તળનો શેરનો ભાવ કહો.

પાઠ ૪૬.

ધાસતું = અન્નર = ધાસની	ગડી = ગાંઠ	વાટ = રસ્તો
પીઠ	સુગંધ = સારી વાસ	ચમરી = છોડ ઉપરની
ચરો = પોપડ; ધાસ	ભાય = સુગંધીદાર ધાસ	પાંખડી
ઊગવાની જગા; બીડ	ખુજલી = ખસ	શુંવાળી = લીસી
કુમળું = નરમ	ધુપેલ = માથામાં ઘાતવાનું	વાસ = સોડમ
છાવામાં = ઢાંકવામાં	સુગંધીદાર તેલ	સુપડા = ઝાડકવાને વાંસની
વણીને = વળ દબને	અત્તર = સુગંધીદાર વસ્તુ	ચીપ કે ધાસતું
મુળીઆં = મૂળ	નો કસ	બનાવે છે તે.
ધાર = અણી	દરો = એક જાતનું ધાસ;	સાદી = ચટાઈ
કામ = દરબ	ધરો	પડા = ઝુડા
ઝીઝવો = એક જાતનું ધાસ	જડ = મૂળ	કુટીને = છુંદીને
ચરાઈ = ચરનારા	ફરી ફરીને = વારે વારે	મૂંજ = સરકટની પાંદડીને
ગંજ = ધાસના ઢગલા	ઉપલાણે = ઉપર ભાગમાં	પલાળી કુટેલી તે
		ખાટલા = ઢોળીઆ

સવાલ—જે ખેતરમાં દાબ ઊગે તે ખેતર શા કારણથી નકામું થઈ જાય છે ? દાબના મુળીઆં કેવાં હોય ? પાંદડીની કેર કેવી હોય છે ? કુમળું દાબ શું કામમાં આવે છે ? પાકટ થયા પછી શું કામમાં આવે છે ? દાબ શું કામમાં આવે ? ઝીઝવો શું કામમાં આવે છે તે ક્યાં ઊગે છે ? એના મુળીઆં પર શું થાય એ ગડીને શું કહે છે ?

મોથ શા શા કામમાં આવે છે ? દરો કાઢી નાખવા છતાં ફરીથી
કેમ લોગી નીકળે છે ? સરકટ કયાં થાય ? સરકટ જનાવરના ખાધામાં
આવે છે કે નહિ ? નહિ આપવાનું કારણ શું ? સરકટની સળીઓ
સુકાયા પછી શા શા કામમાં આવે ? એની પાંદડીને ફૂટીને પલાળે
છે તેને શું કહે છે ? મૂંજ શા કામમાં આવે છે ? કયા કયા ધાસ
ખાદ્યા ભરવાના કામમાં આવે છે ?

પાઠ ૪૬.

વાવરવા = રોપવા

સાંદો = જીવાર વગેરેનો
લાંબો ઢાંડો

પરાળ = ખાતનું ધાસ

ગાંઠ = ગડી

સળંગ = આખી

પેર = પેરીઠું

ગુચ્છો = ગુચ્છનું; જથ્થો

નજર કરો = ધ્યાન આપો

બી = બીઆં

ખાતર = ધાસ, છાણ
વગેરે કાઢી ગએલો
કચરો

પૂરીને = નાખીને

લીલ = વગડામાં રહેનાર
જાત

નાગલી = આવટો

સામો = એક જાતના

ધાસનું બી

થેક = ચીઢા કે ડુંગળાનાં

મૂળની ગાંઠો

ઢેબરાં = મીઠું મરચું નાખી

જીવાર બાજરીના

કરેલા રોટલા

ખસલી = એક જાતનું

ધાસ

કડખ = જીવારનો સુકો

સાંદો

રાનડીઓ = રાત્રી જીવાર

ખીડ = ધાસ ઊગવાની

જમીન; ચરો

સવાસ—બાજરી, જીવાર અને ડાંગરના છોડનો ધાસની સાથે
સુકાવેલો કરો. આપણે અનાજ ખાઈએ છીએ તે શું છે ? ધાસનું
બી નાતું અને અનાજનું મોટું હોવાનું કારણ શું ? મહીકાંઠો કયાં
આવ્યો ? મહીકાંઠાના બીલ લોક કયું કયું અનાજ ખાય છે ?

પાઠ ૪૮.

સખત = બહુ

એક સામટું = સાથે લાગુ

લાણુ = સુરજ

હાણો = જીવાર, અડદ વગેરે

કોઠ = ઢોર ખાંધવાની જગ્યા

નીરૂં છું=નાખું છું	પાડેલા આડા ઉભા	અનન=અનાન
છાશ=દહીંમાં પાણી નાખી	સિસોટા	ધરે=પહેરે
વલોવી ખનાવે છે તે	હળપુણી=હળમાં લોઢાની	સહે=ખમે; વેઠે
ફૂલત=જોર	કોશ હોય છે તે	લટ=જખરો
અવડું=હળના નીચેના	ધુસરી=ખળદની ખાંધે	ઉત્તમ=સૌથી સારી
ભાગમાં કોશની સાથેનું	રહે છે તે બાકડું	પર=પારકા
અણીવાળું બાકડું	છડો=હળને છેડે પકડ-	ઉપકારી=આભારી
આળસુ=સુસ્ત	વાને ખીલી જેવું હોય	દીએ=આપે
સડ=હળમાંનો વચમાંનો	છે તે; હલેડી	શીખ=શિખામણ
લાંબો સોટો	તાન=આપ	ખત=કાળજી
આસ=ખેતરમાં હળ કરી	નીપખવે=પકવે	

જગતનો તાત ગણાય એટલે જેવી રીતે ખાપ છોકરાનું પોષણ કરે છે તેવીજ રીતે ખેડુત ધાન્ય ઉપજાવી આખા જગતનું પોષણ કરે છે. ખેતીને ઉત્તમ કહેવાતું કારણ કે એ ધંધો સ્વતંત્ર છે ને અનાજ જેવી જીવવાને ધણી કામની વસ્તુને નીપખવે છે.

હળની હકીકત—હળના મુખ્ય બે ભાગ છે. હળના પાછલા ભાગને તુંગું અને આગલા ભાગને સેડ કહે છે. સેડની લંબાઈ ૧૦ ફુટ અને તુંગાની લંબાઈ ૪ ફુટ હોય છે. તુંગું વચમાંથી જડું, નીચેથી અણીદાર, અને ઉપરથી પાતળું હોય છે, જડા ભાગમાં સેડનો છેડો ધાલે છે. તુંગામાં હળપુણી, અવડું અને કસવાળો હોય છે. હળપુણી લોઢાની હોય છે, ને તે નીચેને છેડે ચવડાની ઉપર રહે છે. ચવડું પશુ અણીદાર ને ત્રણ પાસાવાળું હોય છે. સેડને ખીજે છેડે ખીજો હોય છે, તેને સગન (સંબંધીઓ) કહે છે, તેને ધુસર ખાંધે છે. ધુસર ખળદની ખાંધ પર મૂકે છે, ધુસર ખળદની ખાંધથી ખસી ન જાય

માટે ધુસરાને બંને છેડે લાકડાની સમોલ હોય છે તે બળદની ડોકે જોતરથી બાધે છે. હળપુણી જલદી ધસાધ કે ભાંગી ન જાય મટે લોહાની કરે છે. તુંગાના ઉપરના ભાગમાં મુઠ્ઠીમાં આવે એવો લાકડાનો ગોળ કકડો બેસાડેલો હોય તેને છડો કહે છે. હળ હાંકતી વખત ખેડુત છડાપર બાર દે છે તેથી હળપુણી બોંયમાં ઉતરે છે, તેથી જમીન ખોદાઇને પોચી થાય છે ને ચાસ પડે છે.

સવાસ—હળનું ડોઈંગ પાડી તેના દરેક ભાગપર નામ લખો. હળના દરેક ભાગનો ઉપયોગ સમજવો.

ખેડુત વિષે.

સમજ્યુતી—અરે! ખેતી કરનાર, તું ખરેખર જગતનો બાપ ગણાયો છે કારણ કે તું ખેતી કરે છે, તેથી બધા પ્રાણીને ખોરાક મળે છે. આ આખી દુનિયાનું પોષણ કરનાર પણ તુજ જણાય છે. (૧) તું કપાસ, ફળ, ફૂલ, ઘાસ અને અનાજ પકવે છે, તોજ બધા પ્રાણીઓ અનાજ ખાય છે અને માણસો ખુશીથી કપડાં પહેરે છે. (૨) તું વરસાદ ને તડકા વેઠે છે અને વળી ધણી મહેનત કરે છે. તેથી તું શરીરે જખરો બને છે, અને હંમેશાં સંતોષથી ફરે છે, એટલે સંતોષી રહે છે. (૩) ખેતી નક્કી સૌથી સારી છે, વળી તે પારકાના પર ઉપકાર કરનારી છે; તું કાળજીથી ખેતી કરે છે અને જગતને સારી શિખામણ આપે છે, કે તમે સારી પેઠે મહેનત કરશો તો જખરા, સંતોષી અને પારકાનું બહુ કરનારા થશો.

સાર—કહેવત છે કે “ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વ્યાપાર, નફદટ નોકરી, નિદાન શીખ એટલું ન આવડે તો દલાલી શીખ.”

પાઠ જટલ.	કયારડા=કયારા	ઝીલવો=ખમવો
પાળ=કારણ		ભરડીને=ભયડીને
લીલાંછમ=વણાંજ લીલાં	ધર=કુમળા છેડ; તર	ઠાડ=ફાતરાં

સવાલ—ડાંગર શી રીતે વાવે ? ધર એટલે શું ? ડાંગર ક્યારામાં શા માટે રોપે છે ? ડાંગરના છોડ પાકે ત્યારે કેવા રંગના થાય છે ? ડાંગર પાક્યા પછી શું શું કરે ત્યારે ચોખા થાય છે ?

પાઠ ૫૦.	વેંત=ગિલ્લસ	કુકર=ભુંડ
કોલું=શેરડીનો રસ	આંખ=કળી	શિઆળવાં=શિઆળ
કાઢવાનો સચો; કોલ	પીત=પાણીથી મતું	સંબળ=તપાસ
થડછા=પાંતરાં	કરસણુ શાક વગેરે	પાકટ=પાકી
રેસ=કસ	તરકારી=શાક	તાવડો=મેટો પેણુ
સંખધી=વિષે; ખાખત	માસ=મહીના	છારી=પડ
પેર=ગંદરી		

સવાલ—શેરડી શી રીતે રોપે છે ? શેરડીની આંખ ખતાવો. કોલ એટલે શું ? કોલું શેનું બને છે ? શેરડીમાંથી રસ શી રીતે કાઢે છે ? રસનો ગોળ શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૫૧.	બાવ=હોંસ	ઝેર=શકિત
તકરાર=વઢવાડ; રકઝક	સારા=સાગ્ન	નકામો=ફાકટ
વઢવા=સઢવા	લોટ=ખાટો	હિસાબ=ગણતરી
ધીમા=ઘાંત	કબુક=રોટલી કરવા માટે	હિપયોગના=જરૂરના
ઉજળો=સફેદ	બાવેસો લોટ	પૈસાદાર=પૈસાવાળા

સવાલ—માંદા અને ઘાંત વગરના માણસને કયો ખોરાક વધારે ઉપયોગી છે તેનું કારણ શું ? ખાત શી રીતે બનાવે છે ? રોઠલી શેની બનાવે છે ? ધઉંની રોટલી શી રીતે બનાવે છે ? ગરીબ માણસો ધઉં કેમ ખાતા નથી ?

પાઠ ૫૨.	બનાવેસો પુડો	વાધરી=શિકારી
અધપુડો=અધમાખીએ	લટકતો=ટિંગાનો	કામળો=જીનતું લુગડું

કુષ્મી=ધુમાતો દેવતા;	જા-મ=જિંદગાની	રચે=અનાવે
સળગતાં છાણું વગેરે	રક્ષણુ=અચાવ	તડાળ=તરત
ધરતાર વગરના=રખડતાં	કંખ=ચટકો	શૂસી=શોષી
પારકો=પરાયો; બીજનો	પૈસવા=દાખલ થવા	સૂરે=ચાપ
ચીબ=વસ્તુ	દયા=રહેમ	ગુણુ=ફાયદો; લાભ
કપ્પા=મરણ	કવિતાના અર્થ.	તમામ=અધું
નર=પુરુષ	હુનર=કસમ; કારીગરી	તળે=છોડી દે
છપુણાવાળાં=છપુણાના	નિશાળ=ટોકાણું	ઉદ્યોગો=મહેનતુ
આકારના	મનોહર=મોહ પમાડનાર	પંકાચ=વખણાય

મધમાખી.

સમજીતી-હે ! મધમાખી તું મહેનતુ છે. અને વળી કારીગરીની નિશાળ છે, (કારીગરીની નિશાળ કહેવાતુ કારણ એ કે મધપુડાના ખાનાં જેવી કારીગરી માણસથી પણ બરાબર થઇ શકે નહિ) મનને મોહ પમાડે એવો મધપુડો બનાવે છે, અને તરતજ તેમાં રસ ચૂકે છે. (૧) મીઠું મધ ચૂસી લઇને તું મીઠુ બનાવે છે, તેથી એટલે મધ અને મીઠુથી બધાં કામ ચાલે છે અને તે ધણેજ ફાયદો કરે છે. (૨) તું નાનું સરખું જીવડું છે, પણ મોટું ઉપયોગી કામ કરતું જણાય છે. વળી તું ડાહી ને ચોક્ખી દેખાય છે, તેથી તારાં જેમને બધા ડાહ્યા માણસો આગસ છોડી દે છે, (૩) ડાહી, કરોળીઆ, અને મંકોડા, વગેરે જે મહેનતુ જીવડાં કહેવાય છે, તેમાં પણ તુંજ વખણાય છે. મતલબ કે એ બધાં જીવડાં કરતાં તું વધારે મહેનત કરે છે.

સાર—માણસે ઉદ્યોગી અને હુનરી થવું.

સવાલ—મધપુડો કોણ બનાવે છે અને તે ક્યાં ક્યાં બાંધે છે ? મધ ક્યાંથી લાવે છે ? મીઠુ શેમાંથી બનાવે છે ? મધપુડામાં કેટલી

જાતની માખીઓ હોય છે અને તે કંઈ કંઈ? રાણીનું કામ શું છે? મધપુડાના ખાનાં કેટલાં ખુણાવાળાં હોય છે? ખાનાં કેટલી જાતનાં હોય છે? ઈંડાં કયા ખાનામાં મૂકે છે અને તે કાણ મૂકે છે? મોટા ખાનામાં કયાં ઈંડાં મૂકવામાં આવે છે? રાણી અને કામ કરનારી માખીમાં શો ફેર હોય છે? કામ કરનારી માખીઓ શું શું કામ કરે છે? નર અને માખીમાં શો ફેર હોય છે? નરને મારી નાખવાનું કારણ શું? મધ અને મીણનો ઉપયોગ કહો. મધમાખી પરથી આપણે શું શિખામણ લેવી.

પાઠ પઠ.

શેખ=મુસલમાનની એક

જાત

બતક=પાણીવાળી જ-

ગામાં રહેનાર પક્ષી

પીછ=પીછાં

ચીકટ=ચિકાશ

લિંગજતુ=પણજતુ

નખળું=કમળોર

જોડાએલાં=સંધાએલાં

દાઢ=ખેવડા દાંત

અણીદાર=તીણા

ગળી જાય છે=આખું

ઉતારી દે છે

જાળવે=સાચવે; સંભાળે

ઢાંકી=છુપાવી

બીકણુ=બીએ એવો

ધસીને દોડે છે=હુમલો

કરે છે

માંબર=કલગી

દીપે છે=શીખે છે

ખોતરવાની=ખોદવાની

વહાણું ચાય=સવાર ચાય

સવાલ—બતક કેવી જગામાં રહે છે? બતકનું શરીર કેમ લિંગજતું નથી? બતક શું ખાય છે? બતકની ચાંચ કેવી હોય છે? બતકને પાંખ છે ત્યારે કેમ ઊડી શકતી નથી? બતકને કેટલા પગ હોય છે? દરેક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કયાં હોય છે? આપણે પાણીપર ચાલી શકતા નથી અને બતક શા માટે ચાલી શકે છે? બતક ખોરાકના કકડા કેમ કરી શકતી નથી? મરધા અને બતકની ચાંચમાં ફેર શું? મરધા પાણીપર કેમ ચાલી શકતા નથી? મરધી છે કે મરધો તે શી રીતે જોળખી શકાય? મરધા શા માટે પાળતા

હશે ? મરઘા કાણુ પાળે છે ? મરઘો ક્યારે ક્યારે બોલે છે ને શું બોલે છે ?

સાર—મરઘો બોલે છે તે પરયા સવાર ને બપોર સમજાય છે.

પાઠ ૫૪	માળા=પક્ષીનું ઘર	રઝળીને=રખડીને
કાબરી=કાબર ચીતરી	ખુણુબોચરે=ખુણામાં	ફાયદો=ગુણુ
રૂ=કપાસમાંથી કપાસીઆ	દરેક ફેરે=દરેક વખતે	વીણીવીણીને=શાધી
કાઠી લીધા પછી ને	ભુરા=બાસમાની	શાધીને
રહે છે તે	ટપકા=છાંટ	ભો=ખીક; ડર
તણુખલાં=તરણુ	લગી=સુધી	

સવાલ—ચકલીના શરીરના ભાગ ગણાવો. ચકલીની ચાંચ કેવી હોય છે ? ચકલી કેવા રંગની હોય છે ? ચકલીને એક એક પગે કેટલાં આંગળાં હોય છે અને કેવી રીતે હોય છે ? ચકલી ક્યાં રહે છે ? માળા શેના બનાવે છે ? ચકલી વરસમાં કેટલીવાર ઈંડાં મૂકે છે ? બચ્ચાંને ક્યાં સુધી ખવડાવે છે ? ચકલી શું શું ખાય છે ? ચકલી દરેક ફેરે કેટકેટલાં ઈંડા મૂકે છે ? ઈંડાનો રંગ કેવો હોય છે ? ચકલી ખેડુતને શા ફાયદો કરે છે અને તે કેવી રીતે ? ચકલીને કોની કોની ખીક હોય છે ? ચકલી ને ચકલો બોળખવાની નિશાની શું ?

પાઠ ૫૫.	લગામ=દોર	ઝડપથી દોડનાર
દેખાવ=શોભા	તીણુ=તારવાળા	અરખી=અરખતાની
ગરદન=ખોચી	ચપટા=ખેડેલા	નીમકહલાલ=ખાય તેણું
કેશવાળી=ધોડાની ગરદન	ભુસું=ચુસું	બહુ કરનાર; ધણીનું
પરના વાળ	કાણુ=અનાજ	બહુ ચાહનાર
નકર=સંગીન	મજલ=મુસાફરી; અંતર	ધણી=માલીક
સપાટ=સરખી	પાણીદાર=ખેરવાળી;	પ્રીતિ=હેત; પ્યાર

શરત=હોડ; હારજીત | કુદાવે=ફલગ મરાવે | સવારી કરે છે=મુસાફરી
દટ્ટી=કામડાની વાડ | જીન=ચામડાનું પથારી | કરે છે.

સવાલ—ઘોડાની ગરદન પરના વાળને શું કહે છે? કેશવાળી
કાને કહે છે? ઘોડા સપાટ જમીનપર સપાટાશ્વ દોડી શકવામાં
કારણ શું? એના કાન કેવા હોય છે? લગામ ક્યાં ધાલે છે? ક્યા
દાંત વડે ખોરાક કાપે અને ક્યા વડે ચાવે છે? ઘોડો શું શું ખાય છે?
નાળ શા માટે જડાવે છે? ઘોડાનો રંગ કેવો કેવો હોય છે? ઘોડાની
કર્ક કર્ક જનો છે? ઘોડામાં ક્યા ક્યા ગુચુ છે? ઘોડો શા શા ઉપયોગમાં
આવે છે? ઘોડો કેટલા વરસ સુધી જીવી શકે છે?

પાઠ પદ.

શેઠ=શાહુકાર

નાળમધ=નાળ જડનાર

ખરી=જનાવરનાં પગના

તળીઆનું હાડકું

ફેર=તફાવત; ફરક

જુમખો=જથો

ખોંખારે=હણહણે

ભુકતું=ગધેડાનું ખોલતું

અડીઅલ=અડી નય

એવું; જીદી; હડીતું

ઠોડ=ખઠ્ઠ વગરનો

નતપાલ=અચરતી

મહેનતુ=મહેનત કરે એવું

ધીરજવાળું=દુઃખ

ખમનાર

કલ્યાગરું=કલ્યા પ્રમાણે

ચાલનાર

દટ્ટું=નાનો ઘોડો

ખચ્ચર=ગધેડીને ઘોડાન

સંગમથી પેદા થયેલો તે

વાળ=નિમાળા; બાલ

સાર—ઘોડો, ખચ્ચર અને ગધેડાનાં મુકાબલો—ત્રણે

એ આંખ, એ કાન, ડોકું, મોં, માથું, પીડ, પુછડું, અને ચાર પગ
હોય છે, ત્રણેનું મોં લાંબું હોય છે, ત્રણેના શરીર પર ટુંકા વાળ છે.
પગને તળીએ ગોળ દામડા છે. ઘોડા અને ખચ્ચરના ડોકાપર કેશવાળી
હોય છે. ઘોડા કરતાં ખચ્ચરના પુછડાપર મોટા લાંબા વાળ આવે
પુછડે હોય છે. ઘોડા કરતાં ખચ્ચર અને ગધેડાના કાન મોટા હોય છે.
ગધેડા કરતાં ખચ્ચર મોટું, ને ખચ્ચર કરતાં ઘોડો મોટો હોય છે.

પાઠ ૫૭.	ભાગ	કોડો=નાકું
ગોઠગગાય=પરમેશ્વરની	તાળવું=મોઢાની અંદરનો	મૂળ=શરૂઆત
માય	ઉપલો ભાગ	ગળું=મોઝીની પછવા-
વાનાં=વસ્તુ	ભવાં=મમર; આંખ ઉપ-	ડેનો ભાગ
જડ=મોઝીથી પગસુધીનો	રના કમાનદાર વાળ	વચ્ચેગાળે=વચ્ચેવચ્ચ
ભાગ	પાપયું=આંખનું ઢાંકણ	કેડ=કંમર
ડોકું=ધડની ઉપરનો	ખાળે=અટકાવે	ઢોચણ=ધુટણ

સાર—શરીરના મુખ્ય બે ભાગ ડોકું ને ધડ છે. ડોકામાં માથું (માથા ઉપરનો ભાગ ખોપરી કહેવાય છે. તે પર વાળ જિજે છે) કપાળ, લમણાં, કાન, આંખ, નાક, મોઢું, (મોઢાની અંદર જીભ, દાંત અને તાળવું છે) ગાલ, ગળું, મોઝી, દાઢી, અને હડપચી છે. ધડમાં બે હાથ, ખભા, બગલ, છાતી, પેટ, કુંડી, પેદુ, કેડ, વાંસો, બે પગ, જાંઘ, ઢીચણ, નજો, પાટલી, તળાઉ, ઝેડી અને ધુટી છે.

પાઠ ૫૮.	વસ્તુનું કંઈપણ જ્ઞાન	ધ્યાકો=અવાજો
હૃદય=જે વડે કોઈ	દીકર=ચિંતા થાય તે	જ્ઞાન=સમજ

સવાલ—હૃદયો કોને કહેવી ? હૃદયો કેટલી છે ને તે કઈ કઈ ? આંખ, કાન, નાક, જીભ અને ચામડીનો ઉપયોગ કહો. આંખ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. રંગ, આકાર અને ચળકાટ. હાથ વડે પદાર્થના કયા કયા ગુણ જાણી શકાય ? જ. ભાર કે હલકું; ધોતું કે ઠંડું; લીસું કે ખરબચડું; ટાડું કે ઉતું; અને આકાર. કાન, નાક અને જીભ વડે પદાર્થના કયા ગુણ જાણાય ? જ. નાક વડે વાસ; કાન વડે અવાજ અથવા રણકો; જીભ વડે સ્વાદ.

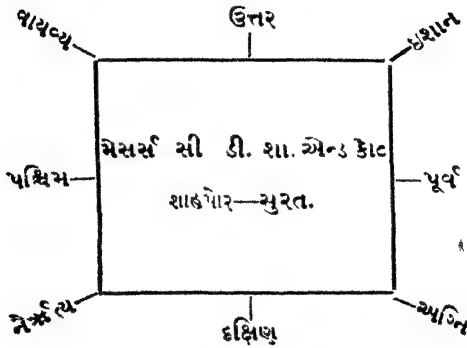
પાઠ પદ.	અને વાદળી રંગ	વાનું સુતરાઉ લુગડું
રંગરેખ=રંગારો	ઝાંખા=તેજ વગરના	ગળીનો રંગ=કાળો રંગ
છુદી=રેખ	સેલા=દુપટા	વત્તા=વધારે
મૂળ રંગ=લાલ, પીળો	સાલ્સો=ખાયડીને પહેર-	ખુલતા=ખદાર પડતા

સવાલ—રંગરેખ શું કામ કરે છે ? મૂળ રંગ ગણાવો. કીરમજી રંગ બનાવવાની રીત કહો. કીરમજી રંગથી ક્યા ક્યા લુગડાં રંગાય છે ? કેસરીઓ રંગ શી રીતે બનાવવો ? કેસરીઓ રંગ કહેવાનું કારણ શું ? લીલો, નારંગી, તપખીરીઓ અને કત્યાઇ રંગ શી રીતે બનાવવો ? ઘોળા રંગમાં થોડો કાળો રંગ મેળવીએ તો કયો રંગ બને ? ઝાંખો ભુરો રંગ શી રીતે બને ? ખુલતો વાદળી રંગ બનાવો. ગુલાબી શું શું મેળવીને બનાવે છે ? મૂળ રંગથી બીજા રંગો શી રીતે બનાવે છે ?

પાઠ ૬૦.	જંગલી=મમજીય વ-	ગરજ સારે=કામ કરે
ઉધાડો=નાગો; લુગડાં	ગરના	ભીંગડાં=મગડાં પડ
પહેર્યા વગરનો	છાલ=છોડું	જામદાની=ઝીણું ખુદા
કાંતીને=તાર કાઢીને	રંગદાર=રંગવાળું	દાર લુગડું
દોશીવાણીઓ=કાપડીઓ	ઢાંકણ=કવર	ખારતો=સુતરાઉ કપડું
છીંટ=તરેહવાળું કપડું	રૂવાંટી=ઝીણા વાળ	ખાદી=દોરી

સવાલ—લુગડાં પહેરવાથી શો ફાયદો ? બિન એટલે શું ? બિનનું ક્યું કપડ બને ? ઘેટાંને ટાઢ કેમ વાતી નથી ? બિન સિવાય બીજાં શોનાં લુગડાં બને છે ? ૩ ક્યાં થાય છે ? જંગલી લોકો બિન અને રૂના લુગડાં પહેરતાં નથી ત્યારે કેવાં કેવાં લુગડાં પહેરે છે ? પશુ, પક્ષીને લુગડાં પહેરવાની જરૂર શા માટે પડતી નથી ?

ભૂગોળની શરૂઆત

દિશા—(સ. ૧) દિશા કેટલી છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) દિશાના નામ દો. જ. ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ. (સ. ૩) દિશા શા ઉપરથી જાણી શકશો ? જ. સુરજ ઉપરથી. (સ. ૪) સુરજ ઉપરથી દિશા જાણખવાની રીત બોલો જ. જે દિશામાં સુરજ ઊગે તે પૂર્વ; આથમે તે પશ્ચિમ; સુરજ સામું મોં કરી ઉભા રહેવાથી ડાબા હાથ તરફની ઉત્તર, અને જમણા હાથ તરફની દક્ષિણ, (સ. ૫) રાતે શા વડે દિશા ખરખશો ? જ. ધ્રુવના તારા ઉપરથી (સ. ૬) ધ્રુવના તારા ઉપરથી દિશા જાણખવાની રીત બોલો. જ. ધ્રુવના તારા હંમેશાં ઉત્તર દિશામાં ઊગે છે માટે એ તારા તરફની ઉત્તર, તેની સામેની દક્ષિણ; જમણા હાથપર પૂર્વ ને ડાબા હાથપર પશ્ચિમ. (સ. ૭) જે ધ્રુવના તારાને નહિ જાણખતા હોય તો તેને

માટે ખીણું સાધન છે ? જ. હોકાયંત્ર. (સ. ૮) હોકાયંત્રપરથી કંઈ દિશા જાણી શકાય ? જ. ઉત્તર દિશા. (એની સોય હંમેશા ઉત્તર દિશાપર રહે છે) (સ. ૯) દિશા જાણવાથી શું કાયદો ? જ. ફલાણી જગાથી ફલાણી જગો કંઈ દિશાએ અથવા અમુક સ્થળથી અમુક સ્થળ કંઈ દિશામાં આવે તે માલમ પડે. (સ. ૧૦) નકશાની દિશા શી રીતે જાણવી ? જ. નકશા સામું મોં કરી ઉભા રહીએ તો માથા તરફની ઉત્તર, પગ તરફની દક્ષિણ, જમણા હાથ તરફની પૂર્વ અને ડાબા હાથ તરફની પશ્ચિમ. સૂચના-ચિત્રમાં નકશાની દિશા બતાવી છે.

ખુણા-(સ. ૧) ખુણા કેટલા છે ? જ. ચાર. (સ. ૨) ખુણાનાં નામ બોલો. જ. અગ્નિ, નૈર્ઋત્ય, વાયવ્ય, ઇશાન. (સ. ૩) ખુણા પારખવાની રીત બોલો. જ. પૂર્વ ને દક્ષિણ વચ્ચે અગ્નિ, દક્ષિણ ને પશ્ચિમ વચ્ચે નૈર્ઋત્ય, પશ્ચિમ ને ઉત્તર વચ્ચે વાયવ્ય, ઉત્તર અને પૂર્વ વચ્ચે ઇશાન.

રાજકીય ભૂગોળના પ્રશ્નોત્તર.

મહેસુલી ખાતું—(સ. ૧) મહેસુલી ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. જમીનની મહેસુલ ઉધરાવી તેનો હિસાબ રાખે છે. (સ. ૨) ગામની મહેસુલ ઉધરાવનારને શું કહે છે ? જ. તલાટી. (સ. ૩) તલાટીને મદદ કરનાર કોણ છે ? જ. મુખી. (સ. ૪) તલાટીના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. મામલતદાર. (સ. ૫) મામલતદાર માજિસ્ટ્રેટ ક્યારે કહેવાય ? જ. ઇન્સાફતું કામ કરે ત્યારે. (સ. ૬) મામલતદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર કે ડેપુટી કલેક્ટર. (સ. ૭) આસિસ્ટન્ટ કલેક્ટર અને ડેપુટી કલેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. કલેક્ટર. (સ. ૮) કલેક્ટર શું કામ કરે છે ? જ. મહેસુલી, પોલીસ, મ્યુનિસિપાલ, ઇરિગેશન, બાંધકામ વગેરે

ખાતાપર દેખરેખ રાખે છે. (સ. ૯) કલેક્ટર ઇન્સાફતું કામ કરે છે ત્યારે એ કયા અધિકારી કહેવાય ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ માજિસ્ટ્રેટ. (સ. ૧૦) કલેક્ટરને પોલિટિકલ એજન્ટ ક્યારે કહે છે ? જ. જ્યારે દેશી રાજ્યો સંબંધી કામકાજપર દેખરેખ રાખવાનું કામ કરે છે ત્યારે.

પોલીસ ખાતું—(સ. ૧) પોલીસ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લોકોના જનમાલતું રક્ષણ કરે છે. (સ. ૨) ગામડામાં પોલીસ અધિકારી કોણ છે ? જ. પોલીસ પટેલ અથવા મુખી. (સ. ૩) તાલુકાના પોલીસના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. ડેાજદાર. (સ. ૪) ડેાજદારપર કોણ દેખરેખ રાખે છે ? જ. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૫) ડેાજદાર અને પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટરના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ.

દિવાની ખાતું—(સ. ૧) દિવાની ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. લેણદેણનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં લેણદેણનો ઇન્સાફ કરવાને કમ કોર્ટ છે અને તેના ઉપરીને શું કહે છે ? જ. સેકન્ડ ક્લાસ સમજજ કોર્ટ. એના ઉપરીને સમજજ (મુન્સફ) સાહેબ કહે છે. (સ. ૩) સહરમાં સમજજ કોર્ટો કમ છે ? જ. ફરટ કલામ અને સેકન્ડ ક્લાસ. (સ. ૪) જિલ્લામાં ઇન્સાફ કરનાર મુખ્ય અધિકારી કોણ છે, ને તે શું કરે છે ? જ. ડિસ્ટ્રીક્ટ જજ. તેઓ લેણદેણ સંબંધી ભારે દાવા અને ખુન ચોરી વગેરેનો ઇન્સાફ કરે છે. (સ. ૫) ડિસ્ટ્રીક્ટ જજના હાથ નીચે એ ખાતાના કયા કયા અધિકારી છે ? જ. સમજજ અને માજિસ્ટ્રેટ.

વૈદક ખાતું—(સ. ૧) વૈદકખાતું શું કામ કરે છે ? જ. માંદા માણસની માવજત કરે છે, તથા તેમને દવા આપે છે. (સ. ૨) તાલુકામાં વૈદક અધિકારી કોણ હોય છે ? જ. હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટ.

(સ. ૩) હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટના હાથ નીચે કોણુ હોય છે? જ. કંપાઉન્ડર (દવા આપનાર) (સ. ૪) હોસ્પિટાલ આસિસ્ટન્ટના ઉપરી કોણુ અને તેઓ ક્યાં રહે છે? જ. સિવિલ સર્જન, તે જિલ્લાના મુખ્ય શહેરમાં રહે છે.

બહાર બાંધકામ ખાતું—(સ. ૨) બહાર બાંધકામ ખાતું શું શું કામ કરે છે? જ. સરકારી મકાનો, રસ્તા, પુલો અને સડકો વગેરે બાંધે છે, તેમજ સમરાવે છે. (સ. ૧) એ ખાતા તરફથી તાલુકામાં કોણુ હોય છે? જ. ઓવરસીઅર. (સ. ૩) ઓવરસીઅરના ઉપરીને શું કહે? જ. એક્ઝિક્યુટિવ ઇન્જનેર.

કેળવણી ખાતું—(સ. ૧) આસિસ્ટન્ટ માસ્ટરના ઉપરીને શું કહે છે? જ. મહેતાજી. (સ. ૨) નિશાળોની તપાસ રાખવા માટે જિલ્લામાં કોણુ છે? જ. ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર. (સ. ૩) ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને મદદ કરનાર કોણુ? જ. આસિ. ડે. એ. ઇન્સ્પેક્ટરો અને તાલુકા માસ્ટરો.

મ્યુનિસિપલ ખાતું—(સ. ૧) મ્યુનિસિપાલીટી શું શું કામ કરે છે? જ. રસ્તા સાફ રાખવાનું, દીવાગત્તી સળગાવવાનું, સડકો પર પાણી છાંટવાનું, લોકોની સુખાકારી સંભળાવવાનું, શરૂઆતની કેળવણી આપવાનું વગેરે. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટીનો ખરચ શાથી નભે છે? જ. જકાત, બજારવેરો, ધરવેરો, નાગવેરો, ગાડીવેરો, વગેરેથી. (સ. ૩) મ્યુનિસિપાલીટી કયા ગામમાં હોય અને કયા ગામમાં ન હોય? જ. પાંચ હજાર કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય ત્યાં મ્યુનિસિપાલીટી હોય અને એથી ઓછી વસ્તી હોય ત્યાં ન હોય. (સ. ૪) મ્યુનિપાલીટીનો કારભાર કેવી રીતે ચાલે છે? જ. સરકાર તરફથી નિમાયણ અને પ્રજા તરફથી ચુંટી ઠંઠાપણ સભાસદોથી. (સ. ૫

એ સલાસદો શા નામથી ઓળખાય છે ? જ. કૌસિલર. (સ. ૧) મ્યુનિસિપાલીટીમાં સૌથી ઉપરી કોણુ અને તેને મદદ કરવાને કોણુ કોણુ હોય છે ? જ. પ્રેસિડન્ટ અને તેને મદદ કરવા ચીફ ઓફીસર, સેક્રેટરી, ઇન્સ્પેક્ટરો ને કારકુનો વગેરે હોય છે.

લોકલફંડ ખાતું—(સ. ૧) લોકલફંડ ખાતું શું શું કામ કરે છે ? જ. કુવા, તળાવ, રસ્તા, વગેરે બાંધવાનું તથા સમારવાનું અને કેળવણી આપવાનું. (સ. ૨) લોકલફંડ ખાતાનો ખરચ શેમાંથી ચાલે છે ? જ. સરકાર જમીન ઉપર જે મહેસુલ લે છે, તે પર દર રૂપીએ દોઢ આનો લોકલફંડનો વધારો લે છે. તેમાંથી ચાલે છે. (સ. ૩) લોકલફંડનો વહીવટ કરનાર મંડળને શું કહે છે ? જ. લોકલબોર્ડ. (સ. ૪) લોકલફંડનો હિસાબ રાખનાર અધિકારીને શું કહે છે ? જ. લોકલફંડ કલાર્ક.

પોર્સ્ટ ખાતું—(સ. ૧) પોર્સ્ટ ખાતું શું કામ કરે છે ? જ. કાગળો, બેંગીઓ, પારસલો, તથા પૈસા એક ગામથી બીજા ગામ લઈ જવા લાવવાનું તથા પૈસા સાચવી તેનું વ્યાજ આપવાનું કામ કરે છે. (સ. ૨) પોર્સ્ટ માસ્તરને મદદ કરનાર કોણુ કોણુ હોય છે ? કારકુન, સિપાઈ, ટપાલી.

ઉપર સિવાય તારખાતું, જંગલખાતું, સરવૈખાતું, એગ્રિકલચર ખાતું, આખકારી ખાતું, કસ્ટમ ખાતું, નીમક ખાતું, શીતળા ખાતું, રજીસ્ટર ખાતુ વગેરે ખાતાં છે.

વ્યાખ્યા.

શેરી—સામસામી ધરોની હાર હોય તે.

મહોલક્ષો—ઘણી શેરી મળીને થએલો ભાગ.

પર—શહેરનો પાછળથી વધેલો ભાગ.

ગામ—નાનાં નાનાં ઘણા ધરની વસ્તી હોય તે.

કરચો—તાલુકાનું સૌથી મોટું ગામ જેનાં ૫૦૦૦ કરતાં વધારે માણસની વસ્તી હોય તે.

શહેર—સારાં મોટાં બજારો, છોખંધ અને હારખંધ ઘણાં ધરો હોય તે.

તાલુકો—ઘણાં ગામો મળીને થયેલો ભાગ. જે મામલતદારના તાબામાં હોય છે તે.

જિલ્લો—કલેક્ટરના તાબાનો મુલક કે જેમાં ઘણા તાલુકા આવેલા હોય છે તે.

બંદર—નદી કે દરીયા કાંઠે આવેલું શહેર કે જ્યાંથી ઘણો માલ વહાણુ મારફતે આવજા થતો હોય તે.

એજન્સિ—નાનાં દેશી રાજ્યોનો જથ્થો.

પોલિટિકલ એજન્ટ—દેશી રાજ્યપર દેખરેખ રાખનાર સરકારી અધિકારી.

તળાવ—જેની ચારે બાજુ જમીન ને વચ્ચે પાણી હોય તે.

બેટ—જેની ચારે બાજુ પાણી ને વચ્ચે જમીન હોય તે.

પહાડ—ઘણા ઉંચા, લાંબા, પહોળા ટેકરા મળી થયેલો ભાગ.

નદી—મીઠા પાણીનો રેલો પર્વત અથવા સરોવરમાંથી નીકળી નિચાણુ જગાપર થઈ મોટી નદી અથવા દરીયાને મળે છે તે.

સમુદ્ર—ખારા પાણીનો ભાગ. આગળોટ વગેરેનો માલ લાવવા લઈ જવાનો ધોરી રસ્તો નદીને મળવાનું ઠેકાણું.

મીઠબંદર—મીઠું પકવવાને મુકરર કરેલી જગા.

હવાખાવાનું ઠેકાણું—જ્યાં ચોખ્ખી ને ઠંડી-હવા આવતી હોય તે.

જાત્રાનું ઠેકાણું—પવિત્ર જગા કે જ્યાં પુજાળ જાત્રાળુ આવતા હોય છે.

પેદાશ—ગામમાં કે શહેરમાં કે જિલ્લામાં થતો મુખ્ય પાક.

નિકાસ—ખીજે દેશ જતી ચીજો.

આયાત—પરદેશથી આવતી ચીજો.

ફિલ માટે આપેલી સૂચના પહેલી ચોપડીના અર્થમાં જુઓ
ડમ્બેલ્સની ફિલ.

દરેક રમત ૧૧ મુદ્દી કરાવવી બારે ડમ્બેલ્સ પહેલાં મૂકેલા હતા તે પ્રમાણે મુકાવી દેવાવા.

હેતુ—જાતી તથા હાથના રનાયુ ખીજવવાનો.

રમત ૧૧) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફ લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૨) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૩) (૧) જમણો હાથ ઉંચો. (૨) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૪) (૧) ડાબો હાથ ઉંચો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૫) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવી જમણો હાથ ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબા હાથની મુઠ્ઠી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ડાબો હાથ ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૬) બેઉ હાથ ઉંચા રાખવા. (૧) જમણો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા પાછળથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૭) બેઉ હાથ ઉંચા. (૧) જમણા હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો. (૨) ડાબો હાથ માથા ઉપરથી મોં તરફથી લઈ ફેરવીને ઉંચો રાખવો.

રમત ૧૮) (૧) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ અગલ આગળ લાવવા કોણીઓ પાછલી તરફ.

રમત ૧૯) બેઉ હાથ સામા લાંબા મુઠ્ઠીઓ જમીન તરફ. (૨) બેઉ હાથ પાછળ લાંબા મુઠ્ઠીઓ આકાશ તરફ.

રમત ૨૦) બેઉ પગ વચ્ચે એક પુટનું અંતર રાખવું. (૧) બેઉ હાથ ઉંચા. (૨) બેઉ હાથ પગનાં આંગળા આગળ.

પાઠવાર જોડાક્ષરો તથા અધરા શબ્દો.

પરમેશ્વરે.	ઝગઝગાટ.	ચૈત્ર.	દ્રાક્ષ.	દ્વિવસ.
કર્તું.	ભક્ત.	વૈશાખ.	હાલો.	ગધેડાનું.
વટેમાર્ગુ.	ધ્યાન.	અસાડ.	નિશાન.	મસ્તીમાં.
ભક્તિ.	આવણ.	ઘોઝેલાં.	ઢગલા	તંમર.
પૃથ્વી.	વસ્ત્ર.	વિખુટા.	અથડાયું.	ખડખડતો.
ધર્મશાળા.	દિવાળી.	પિતળનાં	ભાગ્યશાળી	જક્કી.
હોશિયારી.	પોપ.	મિઠાઈ.	વિદ્યા.	માંદું.
વર્ણન.	સૂડ.	લક્કડ.	પુત્રનાં	હૂંફમાં.
ભ્રમર.	પખવાડીઆં	પુષ્કળ	વંઠી.	પિવાડતો.
પૂર્વે.	તિથિઓ.	મુતરાઉ.	ચૈટામાં.	અભાગીઉં.

ગાંધતો.	ઉઠાડયો.	કદા	ભાંગીતૂટી.	ધૂળમાં.
ફૂટું.	ભૂલથાપ.	નિંદે.	વિચાર્યું	ઢાટે.
સમજાવ્યું.	છુટીની.	કલેશ.	ગાર્ડ.	કિનારો.
ઉધ્યા.	દઢ.	રામચંદ્રજી.	સ્ત્રેશન.	અધીર.
શિખામણ.	મિત્ર.	દર્પણ.	સંદેશી	વાટમાં.
રિસાળ.	અર્ધું.	મીરામ.	સોંપ્યો,	હરખાયલું.
મુદલ.	સ્વાદે.	કૌશલ્યા.	દુ ખ	શિખામણ.
રિસાઈ.	કુટુંબના.	ઊઠ્યો.	ગોઠવણ	નિહાળ્યું
ભાઈભાંડું.	સોહામણી.	ઈચ્છા.	ખડખડાટ	ડર્યો.
ઢોંગ.	નુકસાન.	ગભરાટમાં.	સિસોટીના.	ઝૂલતાં.
યત્ન.	પુતળાં.	ગણકાર્યું.	મિનિટ.	છેચેઝાકરે.
તૂટલે.	ધાન્યથી.	સર્વ.	દારકું.	પૈસેટકે.
હિંમત.	ચટણી.	વિચાર્યું.	હાંચકો.	ખૂબસુરત.
લીડયો.	ઘોતડીમાં	આઠાણ.	હી ચોળે	રૂપીઆ
છટ્ટા.	ફૂટ્યું	વિદ્યાથી.	દીમણું.	ભૂખ્યો.
અણતસિંહ	ફૂટેલું.	મૂર્ખ.	ઝોઢા.	શીંગડાનો.
શિવશંકર.	પસ્તાયો	ધણિઆણી.	નીમણુંક.	દોડ્યું.
ચક્રમાં.	ઝૂટવી.	ઝાકશંકેયાં.	ચીતરામણ.	ખડખડાટ.
દોડાદોડ.	ખેંચતાણ.	ઈશ્વર.	દીલગીર.	સંકટમાંથી.
મૂંઝી રહ્યો.	સહીઅરો.	જન્મ.	ઢકાઢળીઆ.	શિખાળ.

ભર્યા.	દુશ્મન.	પુષ્કળ.	સ્વેદ.	મામલતદાર
ગભરાટ.	દેડકો.	પ્રભુનો.	વિજયા.	હરિભાઇ.
પ્રાણી.	ફટતો.	મહિમા	મુકુંદ.	માસ્તર.
ચટાપટા.	તડુકતો	જગપતિ.	કુટપટી.	ટપાલી.
ડીલ.	કુદતું.	સરજીવ્યાં.	મધ્યમ.	ધોએલાં
ભટ્ટીમાં.	ચઢાઉ.	સિધુ.	પગથીડું.	દાકતર.
ધગધગતા	ભિખારીને.	સરિતા.	ટેળલો.	વનસ્પતિ.
લગ્ન.	ઉતર્યું.	રણિઆમણી.	ખુરસી.	ધગધગતા
પિએરથી	ભૂલ્યો.	સૂર્યનો	સ્ટેશન.	પક્ષીઓ.
ટાંકણે.	ધૂજતો.	સ્હોય.	નિશાન.	ઢોર.
આપકર્મી	સોભાગચંદ	વનસ્પતિ.	મુકાબ્યું.	ઘોંઘાટ.
ખાપકર્મી.	પહેચી.	નાળિએરી	વર્ગ.	લક્ષ્મણ.
સોંપ્યું.	પ્રાહ્વાણ.	પક્ષવ.	ખૂશ.	રામચંદ્ર.
ઉદેસીંગ.	દેશાવર.	વિશેષ	નિયાણમાં.	મોઢું.
ઓચીંતી.	સ્ત્રી.	ચાટા	ઈશ્વરલાલ.	સવે.
ઠેકાવી.	અર્ધા.	શિખડ.	ભાકું.	ટિકિટ.
લશ્કર	ઠંકાએલાં	પશ્ચિમ.	અધિકારી.	પ્રાન્ય.
હિંમત.	અગુઠીઆં	દક્ષિણ	ગંધ	નિદેય.
પ્રાર્થના.	નિશાની.	ઉત્તર.	ખંદોખસ્ત.	દુઃખ.
તડગધુમ	ડુંકડું.	હંમેશાં	મુસલમાન.	દુખાવી.

અક્ષરો.	સરતુ.	ધુસરી.	ઈચ્છા.	પ્રીતિ.
ભટ્ટી.	પાંદડી.	અન્ન.	ઈડાં.	શરત.
વિષે.	મુળીઆં.	સંતોષ.	રક્ષણ.	ટટ્ટીઓ.
જન્મ.	ઝીંઝવો.	લઠ.	જંતુનો.	ઉપયોગી.
છ દ્રો.	ચરાઉ.	ઉત્તમ.	હુન્નર.	ખરદાસ.
તાંબુ.	ગડીઓ.	ટાંકણે.	મંકોટો.	ત્રાસ.
પિત્તળનાં.	મુગંધ.	ઝંપાટો.	ઉઘોગી	ભૂકે છે.
ધંધો.	અત્તર.	અગિઆર.	ખાખોચીઉં.	વહ્યાં.
તાંબાકુંડી	દાંડી.	હુક્કર.	ચીકટ.	અડીઅલ.
કથરોટ.	સાદડીઓ.	શિઆળવાં	ભિંજાતું.	મહેનતું.
પુબ્કળ.	ઝુંપડાં.	રંધાઇને.	દાંડીઓ.	કહ્યાગરં
સિલ્કા.	ગુચ્છો.	પૈસાદાર.	ભિંજાઈ.	ટટ્ટુ.
ટંકશાળ	સળંગ.	તત્કાળ.	ખોતરવાની.	ખચ્ચર.
પૂછયું.	અથાણું.	વાઘરી.	કુકરેફૂક.	ધડ.
ત્રેળવણીથી.	કૌવત.	ઓઢીને.	તણખલાં.	હોઠ.
શિરોધ.	આળસુ.	ધુણી.	ખચ્ચાં	હડપચી
કટાતું.	કેશ.	ખગાડયું.	જાંગ.	શીંગડાં.
અળકાટ.			નક્કર.	કાંડું.

મેસર્સ. સી ડી શાહ એન્ડ કો. ફ્રી.

બ્રિટિશ શાળા માટે ત્રિવેદિ વાચનમાળાના અર્થ

પુસ્તક ૧ લાના	૦-૪-૦	પુસ્તક ૫ માના	૦-૮-
પુસ્તક ૨ બના	૦-૫-૦	પુસ્તક ૬ ટીના	૦-૬-
પુસ્તક ૩ બના	૦-૬-૦	પુસ્તક ૭ માના	૦ ૧૦
પુસ્તક ૪ થાના	૦-૭-૦		

વર્નાક્યુલર ટેકસ્ટ બુકોના અર્થ

બાળવર્ગની નોટ	૦-૨-૦	છંદીના	૦-૬
પહેલીના અર્થ	૦-૨-૬	સાતમીના	૦ ૧૦
ત્રીજીના	૦-૫-૦	કન્યા ૧ લીના	૦-૪-૦
ચોથીના	૦-૭-૬	કન્યા ૨ જી	૦-૫-૦
પાંચમીના	૦-૮-૦	કન્યા ૩ જી	૭-૦

“ ડિક્ટેશન શિક્ષક ”

બાળચોથીનો	૦-૨-૦	ત્રીજીનો	૦-૩-૦
પહેલીનો	૦-૨-૬	ચોથીનો	૦-૪-૦
છીજીનો	૦-૩-૦	પાંચમીનો	૦-૪-૦

જે પ્રકારે ધોરણના “મુખગણિત શિક્ષક” તેવા છે

બીજા ધોરણ માટે અંગગણિતનાં મનોચત્રન પાત્ર આના.

બીજા ધોરણની સૃષ્ટિજ્ઞાનની પ્રશ્નોત્તરમાળા ત્રણ આના

સુરત શહેર તથા ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક”

ત્રણ આના.

ચોર્યાસી તાલુકાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” બે આના.

હમનલાલ મોતીરામ શાહ. શાહપોર-સુરત.

સુરત જિલ્લાનો “ભૂગોળ શિક્ષક” ત્રણ આના.

